

Översättning av språk- och kulturbundna element i skönlitteratur

En skoposteoretisk analys av den finska och den katalanska översättningen av
Tove Janssons *Pappan och havet*

Tània Sierra Garcia
Magisteravhandling
Nordiska språk och litteraturer
Humanistiska fakulteten
Helsingfors universitet
April 2021

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistiska fakulteten	Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Magisterprogrammet i nordiska språk och litteraturer	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Nordiska språk		
Tekijä – Författare – Author Tania Sierra Garcia		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Översättning av språk- och kulturbundna element i skönlitterära texter. En skoposteoretisk analys av den finska och den katalanska översättningen av Tove Janssons <i>Pappan och havet</i>.		
Työn laji – Arbetets art – Level Magisteravhandling	Aika – Datum – Month and year april 2021	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 53
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Syftet med denna avhandling är att ta reda på hur språk- och kulturbundna element översätts i skönlitteratur. Mer specifikt tar jag reda på hur idiom, kulturella fenomen och egennamn översätts mellan gransspråken svenska och finska i jämförelse med hur de översätts mellan svenska och katalanska. Jag utreder också hur översättningsresultatet påverkas av de språkliga och kulturella skillnaderna mellan käll- och målspråken. Materialet består av Tove Janssons roman <i>Pappan och havet</i> och dess översättningar till finska och katalanska. Ur materialet exciperas översättningsbelägg av kulturella fenomen, idiom och egennamn. Analysen är i första hand kvalitativ, men kvantitativa beräkningar anges också. Undersökningen bygger på följande forskningsfrågor: Vilka metoder har använts för att översätta idiom, kulturella fenomen och egennamn i den finska och den katalanska översättningen av <i>Pappan och havet</i>? Finns det skillnader i användningen av översättningsmetoder mellan språkparen svenska-finska och svenska-katalanska och hur kan de eventuella skillnaderna förklaras? Materialet analyseras ur en skoposteoretisk synvinkel och utifrån Rune Ingos (1990) samt Lena Segler-Heikkiläs (2009) anpassningsmetoder.</p> <p>Analysen visar att det finns stora skillnader i användning av översättningsmetod mellan den finska och den katalanska översättningen samt att översättningens skopos möjligen påverkar valet av metod. Av analysen framgår att alla kulturella fenomen förutom ett översätts i den finska översättningen med metoden <i>-AD+mot</i>, vilket kan anses vanligt i intrakulturell översättning. Metoden innebär att bibehålla fenomenet eftersom målspråkets läsare kan förstå det. Däremot används en blandning av anpassnings- och icke-anpassningsmetoder i den katalanska översättningen. Vad beträffar översättning av idiom används översättningsmetoderna på ett balanserat sätt i den finska översättningen. I den katalanska översättningen är den mest använda metoden däremot att ett normalt uttryck översätts med ett idiom. Gällande översättning av egennamn visar analysen att de översätts på liknande sätt i båda översättningarna. Analysen tyder i allmänhet på att det förekommer mindre adaptation i intrakulturell översättning än i interkulturell översättning, även om käll- och målspråket i intrakulturell översättning tillhör avlägsna språkfamiljer.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords adaptation; kulturella fenomen; finlandssvensk skönlitteratur; översättning; idiomatiska uttryck; Tove Jansson; muminböcker; egennamn		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingfors universitets bibliotek (E-thesis)		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
2	Teori och tidigare forskning.....	5
2.1	Översättning.....	5
2.2	Skoposteori.....	6
2.3	Översättning av skönlitteratur.....	7
2.4	Översättning av språk- och kulturbundna element.....	8
2.4.1	Idiom.....	8
2.4.1.1	Begreppet idiom.....	8
2.4.1.2	Översättning av idiom.....	9
2.4.2	Kulturella fenomen.....	11
2.4.2.1	Begreppet kultur.....	11
2.4.2.2	Kulturella fenomen i skönlitteratur.....	11
2.4.2.3	Översättning av kulturella fenomen.....	12
2.4.3	Egennamn.....	17
3	Material och metod.....	19
3.1	Material.....	19
3.2	Metod.....	20
4	Resultat.....	23
4.1	Idiom.....	23
4.2	Kulturella fenomen.....	29
4.2.1	Hänvisningar till skönlitteratur.....	30

4.2.2	Mat.....	34
4.2.3	Flora och fauna.....	36
4.2.4	Övriga kulturella fenomen.....	39
4.2.5	Sammanfattande aspekter.....	42
4.3	Egennamn.....	42
5	Sammanfattning och diskussion.....	46
	Litteraturförteckning.....	49

Figur- och tabellförteckning

Figur 1	Undersökningens insamlings- och analysmetoder.....	21
Figur 2	Översättning av idiom i översättningarna.....	23
Figur 3	Förekomst av adaptationsmetoden i materialet.....	29
Tabell 1	Adaptations- och icke-adaptationsmetoder.....	14
Tabell 2	Maträtter och drycker i originaltexten och översättningarna.....	34
Tabell 3	Växter i originaltexten och översättningarna.....	37
Tabell 4	Djur i originaltexten och översättningarna.....	38
Tabell 5	Egennamn i originaltexten och översättningarna.....	42

1 Inledning

När vi läser skönlitterära verk stöter vi på språk- och kulturbundna ord och uttryck, såsom egennamn, idiomatiska uttryck och talesätt, sånger, samt sådana kulturella begrepp och fenomen som ord för mat, kommersiella produkter och hänvisningar till litteratur och traditioner. Om verket vi läser är en originaltext undrar vi kanske hur dessa uttryck kunde översättas till andra språk, eller tvärtom, om vi läser en översättning funderar vi kanske på hur ett visst ord eller uttryck ser ut i originaltexten. Faktum är att dessa språk- och kulturbundna element brukar orsaka problem för översättare av skönlitteratur, och de kräver djup kunskap om både källspråket och -kulturen. Ingo (1990:110) lyfter fram att översättaren måste analysera källtexten grundligt för att översättningen ska bli lyckad, vilket bland annat innebär att kunna identifiera dessa språk- och kulturbundna element i texten. Genom att undersöka och analysera skönlitterära verk samt deras olika översättningar får vi således en bättre uppfattning av hur dessa element kan identifieras, vilka översättningsmetoder som används, samt hur olika språkpar fungerar i praktiken, dvs. hur förhållandet mellan käll- och målspråket påverkar översättningsresultatet.

Syftet med min undersökning är att ta reda på hur språk- och kulturbundna element översätts mellan språkparet svenska och finska i jämförelse med hur de översätts mellan språkparet svenska och katalanska. Mer specifikt vill jag ur en skoposteoretisk synvinkel analysera hur kulturella fenomen, idiom och egennamn översätts i inter- och intrakulturell översättning. Jag gör detta genom att granska Tove Janssons *Pappan och havet* samt dess översättningar till finska och katalanska. Materialet utgörs av idiom, kulturella fenomen och egennamn som jag exciperar ur källtexten och de två måltexterna. Min analysmetod är i första hand kvalitativ, men jag anger också kvantitativa beräkningar.

Undersökningen utgår från följande forskningsfrågor:

1. Vilka metoder har använts för att översätta idiom, kulturella fenomen och egennamn i den finska och den katalanska översättningen av *Pappan och havet*?
2. Finns det skillnader i användningen av översättningsmetoder mellan den finska och den katalanska översättningen och hur kan de eventuella skillnaderna förklaras?

Min hypotes är att det finns skillnader mellan den finska och den katalanska översättningen på grund av deras förhållande till källtextens kultur och språk. Mer konkret är mitt antagande att kulturella fenomen mer sällan adapteras och att idiom oftare översätts med ett motsvarande idiom i den finska översättningen. Min hypotes baserar sig på tidigare undersökningar om översättning av idiom och kulturella fenomen (Segler-Heikkilä 2009; Tallberg-Nygård 2017). Undersökningens utgångspunkt är följaktligen att svenska och finska tillhör samma kultur, även om de tillhör olika språkfamiljer. Å andra sidan är svenska och katalanska avlägset besläktade språk som tillhör olika kulturer. På grund av språkens olika förhållanden till varandra har jag valt ett verk av en finlandssvensk författare, Tove Jansson, så att jag å ena sidan har ett språkpar som består av icke-besläktade språk som tillhör samma kultur, och å andra sidan ett språkpar som består av avlägset besläktade språk som tillhör olika kulturer.

I min undersökning betraktar jag katalanskan och finskan som språkligt avlägsna i förhållande till svenskan. Finskan är ett finsk-ugriskt språk, till skillnad från svenskan och katalanskan, som är indoeuropeiska språk. Detta innebär att katalanskan till viss grad är besläktad med svenskan, även om svenskan och katalanskan tillhör olika språkgrupper inom den indoeuropeiska språkfamiljen: katalanskan tillhör den romanska språkgruppen, medan svenskan tillhör den nordiska språkgruppen. För att undvika onödig komplexitet i analysdelen behandlar jag både katalanskan och finskan som språkligt avlägsna till svenskan, utan att sätta dem i en skala av relativ avlägsenhet.

Inom nordistiken finns det ett stort antal pro gradu-avhandlingar samt några doktorsavhandlingar och studier som analyserar hur kulturella fenomen översätts i skönlitteratur. Vanligtvis analyseras ett finlandssvenskt skönlitterärt verk och dess översättningar till finska och ett annat språk, exempelvis tyska (se t.ex. Segler-Heikkilä 2005, 2009; Tallberg-Nygård 2017). Målet med dessa studier är att jämföra översättningarna med varandra för att se hur finlandssvensk skönlitteratur översätts till olika språk. Ju fler undersökningar av olika språkpar det görs, desto bättre uppfattning har vi om vilka översättningsmetoder som ger ett bra resultat vid varje språkpar. Inom nordistiken brukar språkparen svenska–finska och svenska–tyska undersökas. Däremot finns det inte så mycket forskning där ett nordiskt skönlitterärt verk och dess översättning till t.ex. ett romanskt språk analyseras, och mig

veterligen finns det inte undersökningar där målspråket är katalanska, även om nordisk litteratur kontinuerligt översätts till detta språk.

Förutom denna forskningslucka finns det två anledningar till att jag har valt att analysera den katalanska översättningen av en finlandssvensk roman. För det första är katalanskan mitt modersmål. Denna språkliga och kulturella bakgrund möjliggör analysen av idiomatiska uttryck, kulturella fenomen och egennamn i den katalanska översättningen. Här vill jag kort påpeka att jag efter att ha bott tio år i Finland också är kompetent att analysera den finska översättningen. För det andra anser jag det vara viktigt att ta i beaktande minoritetsspråk i språkvetenskapliga undersökningar. Förutom katalanskans nuvarande ställning som minoritetsspråk var språket också undertryckt under francoismen mellan 1939 och 1975, vilket i praktiken innebar att bruket av katalanska var förbjudet i alla offentliga sammanhang, både skriftligt och muntligt (Benet 1973:10–11). Fram till idag kan konsekvenserna av denna undertryckning observeras i vardagssituationer på grund av att katalanska eliminerades bland annat ur skolor, vilket ledde till att generationen som föddes på 1960-talet började lära sig katalanska i skolan först när de var omotiverade tonåringar som växte upp utan tillräckliga färdigheter i katalanska (Benet 1995:30). I denna avhandling behandlas således två språk som har minoritetsställning: svenskan i Finland (Meinander 2016:179–180), och katalanskan i Spanien, Frankrike och Italien (Saint-Pierre & Couture 2017:42). Dessutom har finskan minoritetsställning i Sverige sedan år 2000 (Ehrnebo 2010:96). Förhoppningsvis befrämjar detta slags undersökningar minoritetsspråkens ställning och vitalitet.

När det gäller forskning om översättning av idiomatiska uttryck har Comas (2010) undersökt hur idiom översätts från tyska till katalanska i skönlitteratur, men inom nordistiken finns det inte så många undersökningar på högre nivå. Skog-Södersved & Malmqvist (2007:317–318) påpekar att det finns en forskningslucka vad beträffar idiomatiska uttryck i de nordiska språken, vilket leder till brister i både vetenskapliga termer och avgränsade definitioner av termerna. Jag beaktar detta i analyskedet, eftersom brister i terminologin kan leda till brister i analysen. Med denna avhandling vill jag ge mitt bidrag till forskningen om idiom och översättningen av dem.

Kapitel 2 innehåller undersökningens teoretiska bakgrund. I detta kapitel presenterar jag tidigare forskning i ämnet samt avhandlingens centrala teoretiska ram, dvs. skoposteorier. Därtill definierar jag begreppen *idiom* och *kultur* samt redogör för de olika strategier som finns för att översätta idiom, kulturella fenomen och egennamn. I kapitel 3 beskrivs materialet och metoden. Undersökningens resultat presenteras och analyseras i kapitel 4. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande diskussion i kapitel 5.

2 Teori och tidigare forskning

I detta kapitel presenterar jag den teoretiska bakgrunden till min studie och redogör för tidigare forskning. I det första avsnittet utreder jag begreppet *översättning*, sedan presenterar jag skoposteorin, dvs. den teori som styr analysen. Därefter behandlar jag översättning av skönlitteratur, och till sist redogör jag för hur kulturella fenomen, idiom och egennamn översätts.

2.1 Översättning

För att kunna analysera hur språk- och kulturbundna element översätts i skönlitterära verk definierar jag först vad som avses med översättning och diskuterar om översättning alls är möjligt. Enligt Georges Mounin (citerad i Ingo 1990:24) är översättning omöjligt i teorin men möjligt i praktiken. Detta beror förstås på översättningsdefinitionen och på vilka krav den ställer på översättare: om kraven är att skapa en måltext som bibehåller både källtextens form och innebörd är översättning omöjligt (Ingo 1990:18). I praktiken väljer översättaren emellertid att bibehålla antingen betydelsen eller formen (Ingo 1990:24). Översättning är då möjligt, men måltexten blir aldrig en exakt överföring av källtexten utan en relativ motsvarighet, och den kan även innehålla vissa inexaktheter (ibid.). Ingo (2007:11) definierar översättning som ett sätt att på målspråket uttrycka det som uttrycks på källspråket på ”ett pragmatiskt, stilistiskt, semantiskt och strukturellt välfungerande” sätt, men han påpekar (Ingo 1990:180) även att översättningsvetenskapen under de senaste decennierna har lagt betoning på att framför allt överföra källtextens budskap på ett korrekt sätt.

Dessa definitioner distanserar sig från ekvivalensidealet som den *förfrämmande* principen strävar efter, och som Segler-Heikkilä (2009:49) anser vara föråldrad. Enligt denna princip borde källtexten översättas så ordagrant som möjligt för att befrämja läsarnas kunskap om främmande kulturer (Klingberg 1986:10). Den motsatta strategin, dvs. den *domesticerande* eller *lokalisering*, strävar efter att anpassa källtexten till målkulturen genom att anpassa sådana språk- och kulturbundna element som måltextens läsare inte kan förväntas förstå. De översättningsstrategier som används för att anpassa källtexten till målkulturen behandlas närmare i avsnitt 2.4.

2.2 Skoposteori

Ordet *skopos* kommer ursprungligen från det grekiska ordet *skopós*, som betyder syfte, men termen *skopos* används för att beteckna såväl källtextens funktion som dess syfte (Reiss & Vermeer 2013:86). Enligt skoposteorin, som skapades av Hans J. Vermeer och Katharina Reiss under 1980-talet (Vehmas-Lehto 2008:43), beror sättet att översätta ett verk på dess syfte, som i sin tur delvis anges av översättningens mottagare (Reiss & Vermeer 2013:90). Med andra ord ska måltexten inte nödvändigtvis vara ekvivalent med källtexten, utan måltextens funktion ska tas i beaktande när översättaren väljer vilken adaptationsmetod som bäst passar vid varje tillfälle (Vehmas-Lehto 2008:44). Därmed kan källtextens och måltextens *skopos* avvika från varandra (Reiss & Vermeer 2013:92).

Eftersom skoposteorin distanserar sig från den ideala, ekvivalenta översättningen, har den blivit kritiserad av de som hävdar ekvivalensteorier (Trisnawati 2014:247). Bland annat anser de att skoposteorin inte förhåller sig med respekt till källtexten (Nord 1997:119), och att måltexten inte följaktligen kan ses som en översättning utan snarare som en adaptation (Nord 1997:120).

En annan kritik är att skoposteorin inte kan tillämpas i översättning av skönlitteratur eftersom ekvivalens som *skopos* leder till ofullständiga översättningar (Nord 1997:103). Green (2012:111) poängterar emellertid att denna syn på teorin är allt för smal, eftersom ekvivalens inte nödvändigtvis är översättningens *skopos*. En av skoposteorins poäng är precis att kunna distansera sig från ekvivalensteoriernas styva riktningar och därmed ge förklaringar till varför översättningen inte kan bli en ekvivalent till källtexten. Därtill kan skoposteorin betraktas som ett sätt att förklara vad som egentligen händer under översättningsprocessen.

Trots kritiken mot skoposteorin anser jag den vara nödvändig för att analysera skönlitterära översättningar. Såsom Vehmas-Lehto (2008:45) påpekar är teorin realistisk och flexibel. Trisnawati (2014:249) anser ytterligare att teorin tillåter översättare att komma på kreativa och praktiska lösningar. Teorin har även använts i tidigare översättningsstudier med ett upplägg som liknar det jag utgår ifrån i denna avhandling, t.ex. gör Segler-Heikkilä (2009) en komparativ översättningsanalys där hon jämför hur kulturella fenomen översätts från svenska

till finska och tyska med utgångspunkt i bland annat skoposteorin. Det som gör att skoposteorin är ett relevant analysverktyg är, enligt min mening, teorins förmåga att ta i beaktande verkligheten vad beträffar både översättningsyrket och översättningens syfte vid varje tillfälle, istället för att försöka anpassa denna översättningsverklighet till det teoretiska, ouppnåeliga idealet. Därmed analyserar jag materialet i denna undersökning ur en skopos-teoretisk synvinkel.

2.3 Översättning av skönlitteratur

Under de senaste decennierna har översättningsvetenskapens betoning varit att bibehålla källtextens budskap och därmed anses stil och språkform ha en sekundär roll (Ingo 1990:180). Sorvali & Lindberg (1987:129) påpekar emellertid att översättaren när det gäller översättning av skönlitteratur borde vara uppmärksam på både innehållet och stilen. Detta innebär bland annat att ta i beaktande vilka kulturella fenomen, idiom och egennamn som förekommer i källtexten, samt vilka strategier som finns för att översätta dem.

Skönlitterära översättare kan följaktligen ses som kulturförmedlare och brobyggare som överför ett skönlitterärt verk från källkulturen till målkulturen genom att återge källtextens budskap på ett idiomatiskt målspråk (Ingo 1990:25). Detta innebär alltså att idiom och kulturella fenomen inte översätts ordagrant, utan översättaren måste vid varje tillfälle hitta en lämplig översättningsmetod. I avsnitt 2.4.1.2 och 2.4.2.3 berättar jag mer ingående om hur idiom översätts och om vilka strategier som finns för att översätta kulturella fenomen.

Vad beträffar översättning av svensk skönlitteratur står svenska enligt Gossas m.fl. (2015:64) högt bland världens källspråk. Gossas m.fl. (ibid.) förklarar fenomenet med att välkända svenskspråkiga författare såsom Selma Lagerlöf, Astrid Lindgren, samt de världsberömda svenska deckarromanerna, har bidragit till att svensk skönlitteratur översätts till många språk i hela världen. Till de ovannämnda populära författarna kunde enligt min mening också tilläggas Tove Jansson.

2.4 Översättning av språk- och kulturbundna element

I detta avsnitt går jag igenom de tre slags språk- och kulturbundna element som jag analyserar i undersökningen: idiom, kulturella fenomen och egennamn. Först berättar jag om varje fenomen och dess egenskaper, och sedan redogör jag för hur de översätts i skönlitteratur.

2.4.1 Idiom

I detta avsnitt redogör jag för begreppet *idiom* samt diskuterar problematiken kring det. Sedan gör jag en utredning av vilka metoder som finns för att översätta idiom enligt Ingo (1990) och förklarar hur jag använder dessa metoder i analysen av undersökningsmaterialet.

2.4.1.1 Begreppet idiom

Fraseologi är det språkvetenskapliga området inom vilket man undersöker *fasta ordförbindelser* eller *fraseologismer* (Skog-Södersved & Malmqvist 2007:318). Korhonen (2018) definierar fraseologin på två olika sätt. För det första är fraseologin en helhet som består av språkbundna fasta och etablerade fraser. För det andra är fraseologin ett språkvetenskapligt delområde vars forskningsmål är språkbundna fasta fraser. (Korhonen 2018:13.)

Enligt Skog-Södersved & Malmqvist (2007:317–318) har fraseologin inte samma ställning i nordistiken som den har inom germanistiken och anglistiken. Detta leder till brister i terminologin och svenskspråkig sekundärlitteratur för studenter som vill forska i ämnet, eftersom begreppet *idiom* inte är väl avgränsat och kan användas för att beteckna olika fenomen. Fleischer (1997, hänvisad i Skog-Södersved & Malmqvist 2007:322) konstaterar denna terminologiproblematik och förklarar den dels med att fraseologin är ett ungt delområde inom språkvetenskapen, dels med att det finns gränser för att klassificera språkliga enheter på grund av språkets abstrakta karaktär. Vår uppfattning av språk som ett system är inte perfekt, vilket innebär att vi inte kan placera och låsa alla språkliga enheter i sin egen fastställda och oföränderliga kategori (ibid.). I sin artikel hänvisar Skog-Södersved & Malmqvist (2007:321) till Clausén (2005:59–60), som också anser att idiom kan definieras på många olika sätt, men drar slutsatsen att idiom alltid beskrivs som fasta ordförbindelser

vars bokstavliga innehåll inte motsvarar deras riktiga betydelse. Skog-Södersved & Malmqvist (2007:325) kommenterar vidare denna problematik och observerar att det inte finns någon enighet inom den svenska fraseologin om terminologi, klassifikationer och definitioner, och att det kan vara oklart om vad som menas även när begreppet *idiom* används på grund av begreppets olika tolkningar och definitioner. Korhonen (2018:15) konstaterar också att begreppet *idiom* kan användas och tolkas på olika sätt inom olika språk, men att termen vanligtvis används för att beteckna mer eller mindre fasta uttryck som inte har en bokstavlig betydelse. Denna definitions- och terminologiproblematik innebär att man måste vara medveten om vilken definition och användning som finns av begreppet *idiom* inom det språk som man vill undersöka.

Eftersom det finns olika definitioner av termen *idiom*, och även olika sätt att benämna samma fenomen, anser jag det vara viktigt att hitta en klar och tydlig definition av begreppet *idiom* för att kunna genomföra min undersökning med ett tydligt mål i sikte. I denna uppsats använder jag således termen *idiom* för att beteckna språkbundna ordförbindelser som är mer eller mindre fasta, som innehåller två eller fler lexikala enheter, och som har en mer eller mindre bildlig betydelse. Med mer eller mindre bildlig betydelse menar jag att inte alla *idiom* betecknar något som helt skiljer sig från deras bokstavliga innehåll. Det finns således *idiom* vars bokstavliga innehåll berättar om den handling de uttrycker. Exempelvis beskriver *idiomet säga något ut i luften* det som händer när man talar. Men uttrycket används inte för dess *denotativa* betydelse, dvs. uttryckets riktiga betydelse, utan för dess *konnotativa* betydelse, dvs. dess underförstådda betydelse. I *Pappan och havet* används detta uttryck när t.ex. Muminmamman säger “*ut i luften* att hon inte visste vad de skulle göra av med all fisk som han drog upp” (Jansson 1965:109–110). Beroende på kontexten kan uttrycket användas för att betona osäkerhet, missnöje och även vrede. I detta fall betonar uttrycket Muminmammans missnöje och osäkerhet.

2.4.1.2 Översättning av idiom

Enligt Ingo (1990:245–250) finns det fyra olika sätt att översätta *idiom*. För det första kan *idiom* översättas med motsvarande *idiom*. För det andra kan *idiom* översättas ordagrant, men denna metod anses sällan vara lyckad. Ytterligare kan *idiom* översättas med ett normalt uttryck, dvs. ett icke-*idiomatiskt* uttryck, men Ingo (1990:247) påpekar att metoden borde

användas endast när översättaren, efter ett genomgripande sökande, inte hittar ett motsvarande idiom i målspråket. Den sista och fjärde metoden, som kräver vaksamhet av översättaren, är att översätta ett normalt uttryck med ett idiom. Ingo (1990:250) noterar att denna metod kan användas för att kompensera förlusten av de idiom som översätts ordagrant eller med ett normalt uttryck. I sin studie kommer Comas (2010:54) emellertid fram till sådana resultat som tyder på att den fjärde metoden inte endast används för att kompensera förlusten av idiom. Hon (ibid.) analyserar hur idiom översätts från tyska till katalanska i skönlitterära texter och resultaten visar att det finns fler idiom i den katalanska översättningen än i originaltexten, vilket betyder att fallen där ett normalt uttryck översätts med ett idiom överskrider fallen där ett idiom översätts ordagrant eller med ett normalt uttryck.

För att analysera de idiomatiska uttryck jag excerperat ur materialet använder jag mig av Ingos (1990:245–250) fyra metoder för hur idiomatiska uttryck översätts. Efter analysen av undersökningsmaterialet blev det emellertid tydligt att Ingos fyra metoder inte är tillräckliga för att analysera mitt material. För det första kan Ingos (1990:245) första metod, dvs. att översätta ett idiom med ett annat idiom, delas i två olika metoder: den ena varianten handlar om att översätta ett idiom med ett idiom som har en motsvarande betydelse som i originaltexten, den andra varianten handlar om att översätta ett idiom med ett idiom som har en avvikande betydelse men som passar in i sammanhanget. Därtill hittade jag två olika sätt att översätta idiom som inte förekommer i Ingos (1990:245–250) kategorier. Den femte översättningsstrategin är sålunda att tillägga ett idiom i det översatta verket. Denna strategi skiljer sig från att översätta ett normalt uttryck med ett idiom i att idiomet inte översätts ur något i källtexten, utan det tilläggs av översättaren för att möjligen skapa ett idiomatiskt resultat på målspråket. Enligt Ingo (1990:238) räcker det inte att enbart översätta en text, utan översättaren borde också tillägga text så att måltextern inte blir besvärlig att läsa. Med detta menar han i första hand att förklara kulturella fenomen som är okända för målkulturens läsare, men samma sak kan också gälla idiom. Om målkulturens läsare är vana vid att läsa texter som har rikligt med idiom, borde översättaren skapa en målttext som motsvarar målspråkets idiomatiska krav. Detta stämmer med hur Ingo (2007:11) definierar översättningen som ett sätt att formulera källtextens budskap på målspråket enligt dess stil och struktur. Den sjätte strategin är att ett idiom i originaltexten inte översätts alls, vilket vanligtvis innebär att hela det stycke där idiomet förekommer utelämnas. Utlämningen av

hela stycken är dock någonting som sällan tilldrar sig i översättning, vare sig av skönlitteratur eller facklitteratur.

Sammanfattningsvis, vad beträffar analysen av vilka strategier som används för att översätta idiom, använder jag mig av Ingos (1990:245–250) fyra kategorier, av vilka jag indelat den första i två varianter, samt två andra strategier som inte förekommer i Ingos (ibid.) kategorisering, men som är viktiga för analysen av mitt undersökningsmaterial.

2.4.2 Kulturella fenomen

I detta avsnitt definierar jag begreppet *kultur* samt berättar om förekomsten av kulturella fenomen i skönlitteratur. Sedan redogör jag för vilka metoder det finns för att översätta kulturella fenomen enligt Segler-Heikkilä (2009:16–17).

2.4.2.1 Begreppet kultur

I sin doktorsavhandling anser Segler-Heikkilä (2009:18) att det inte är möjligt att analysera översättning av kulturella drag utan välmotiverade generaliseringar av begreppet kultur. Eftersom begreppet är ganska brett och det finns många olika definitioner av vad det innebär, är det viktigt att hitta en enkel och precis definition för att undvika möjliga problem i undersökningens analyskedje. Därför tar min studie avstamp i följande definition av Segler-Heikkilä (2005:51): ”Kultur är det som är specifikt för ett bestämt folk, folkets sätt att leva, tänka och verka inom ett visst område och vid en viss tid”.

2.4.2.2 Kulturella fenomen i skönlitteratur

Förhållandet mellan språk och verklighet har undersökts mycket och det finns olika teorier om ifall det är språket som påverkar verkligheten eller tvärtom. Å ena sidan finns den kritiserade *Sapir-Whorf-hypotesen*, enligt vilken språket är det som påverkar våra tankar och skapar verkligheten (Nationalencyklopedin, 2021). Extremt tolkat skulle detta innebära att alla människor tänker och upplever världen på olika sätt, beroende på vilket språk de talar. En annan syn på förhållandet mellan språket och verkligheten är *konstruktivismen*, enligt vilken språket och vår sociala verklighet speglar och skapar varandra (Pietikäinen 2000:62, 66). I min undersökning tar jag ett konstruktivistiskt synsätt som utgångspunkt när jag analyserar de

kulturella fenomen som finns i romanen *Pappan och havet* och dess översättningar till finska och katalanska.

Ingo (1990:25) beskriver översättare som brobyggare mellan olika språk och olika kulturer, och skönlitteratur kan anses fylla en likadan funktion. Bagerius (2011:19) beskriver skönlitteratur som ”ett uttryck för tankar, idéer och mentaliteter”. Enligt honom (2011:20) representerar skönlitterära verk samhällets kulturella fenomen i författarens samtid, och det är precis dessa kulturella fenomen som kan orsaka problem vid översättning av skönlitteratur. Leppihalme (2001:139) tillägger att ju mer avlägsna käll- och målspråken är från varandra, desto svårare är det att hitta ett motsvarande begrepp för de olika kulturella fenomen som förekommer i källtexten. Ljung (1983:277) kartlägger några av dessa översättningsproblem i sin artikel, som handlar om hur engelska svordomar översätts till svenska. Han lyfter fram att det finns två huvudproblem som gör det problematiskt att översätta svordomar från ett språk till ett annat. Det första har att göra med att käll- och målspråket brukar ha strukturella olikheter mellan varandra, och det andra handlar om att svordomarnas lexikala innehåll hämtas från olika områden i varje språk. Han ger som exempel den amerikanska engelskan, som får inspiration från kroppsliga organ och funktioner, medan svenskan i första hand använder sig av religiösa ord. I min undersökning betraktar jag som kulturella fenomen ord för finländska och finlandssvenska maträtter, växter, djur, naturföreteelser, namn på föremål och hänvisningar till litteratur och kultur.

2.4.2.3 Översättning av kulturella fenomen

För att beskriva de olika översättningsmetoder som används för att översätta kulturella fenomen utgår jag ifrån tidigare forskning som har genomförts på fältet. Inom nordistiken har Segler-Heikkilä (2005, 2009) och Tallberg-Nygård (2017) genomfört studier där de analyserar hur finlandssvensk skönlitteratur översätts till tyska och till finska. De jämför således hur kulturella fenomen översätts i intra- och interkulturell översättning.

Koller (1992:109, återgiven i Segler-Heikkilä 2005:61) anser att mottagaren av källtexten och mottagaren av den översatta texten skiljer sig från varandra. Segler-Heikkilä (2005:61) hävdar att Kollers ord betyder att författarnas mål inte är att skriva internationellt utan för människor som tillhör samma kultur. Arregui Barragán & Jolicoeur (2013:19) påpekar

emellertid att varje läsare ser den speglade kulturen på olika sätt även om originaltexten speglar författarens kultur. Koller (1992:110, återgiven i Segler-Heikkilä 2005:62) anser att översättarens roll är att vara en förmedlande länk mellan de förväntningar som båda mottagarna har. Rūķe-Draviņa (1983:230) tillägger att översättare när det gäller antingen samtida eller äldre tiders verk brukar anpassa språket till det som både de själva och läsarna är vana vid, samtidigt som de också använder några gammaldags ord samt konstruktioner för att visa att ett verk tillhör det förflutna.

Tallberg-Nygård (2017:18) beskriver två olika sätt att översätta dessa kulturella fenomen på: det ena handlar om överföring av ett främmande fenomen till översättningen, medan det andra handlar om anpassning till målkulturen. I denna avhandling granskar jag den finska översättningen av en finlandssvensk roman, men eftersom finskan och finlandssvenskan kan anses tillhöra närliggande kulturer finns det ingen fast gräns för vad som kan räknas som ett främmande fenomen.

I Segler-Heikkiläs (2009:16–17) doktorsavhandling, där hon jämför de tyska och finska översättningarna av Tove Janssons *Sommarboken* och *Bildhuggarens dotter* samt Kjell Westös *Lugna favoriter* används en delvis annorlunda terminologi som baseras på Klingbergs (1986:17–18) indelning av översättningsmetoder i barnlitteratur. Enligt Klingberg (ibid.) finns det två huvudmetoder: adaptation och icke-adaptation. När översättaren adapterar förändrar hen det kulturella fenomenet så att det anpassas till målkulturen, och när översättaren inte adapterar förändras inte det kulturella fenomenet. Klingberg (1986:18) beskriver nio adaptationsmetoder som Segler-Heikkilä (2009:208–218) omarbetar med egna tillägg till 16 metoder, vilka i sin tur kategoriseras i tre huvudgrupper: adaptering (+AD), icke-adaptering (-AD) och kompromisslösning (+-AD). Eftersom en kompromisslösning också innebär ett slags adaptation, använder jag Klingbergs två huvudmetoder, adaptation (AD) och icke-adaptation (-AD), när jag anger de kvantitativa uppgifterna. I den kvalitativa analysen använder jag emellertid Segler-Heikkiläs (ibid.) 16 adaptationsmetoder. Därtill, efter analysen av undersökningsmaterialet, saknade jag en översättningsmetod som kunde beskriva sådana fall där översättaren inte översätter något. På grund av detta tillägger jag också metoden *AD bort*, som innebär att en del av källtexten, antingen en mening eller ett stycke,

utelämnas i måltexten. Sammanlagt analyserar jag materialets kulturella fenomen med 11 adaptionsmetoder och 6 icke-adaptionsmetoder (se tabell 1).

Tabell 1 Adaptions- och icke-adaptionsmetoder

adaptering (AD)	icke-adaptering (-AD)
AD olik: det översatta begreppet hör till ett annat område än originalet	-AD+mot: målspråkets läsare kan förstå begreppet utan adaptation
AD för: begreppet ersätts med en förklaring	-AD-mot: fenomenet bibehålls men målspråkets läsare förstår det annorlunda
AD mot: begreppet översätts med ett motsvarande målkulturellt fenomen	-AD avlägs: fenomen som är svåra att översätta avlägsnas, resultatet blir bristfälligt
AD lik: begreppet översätts med ett likadant målkulturellt fenomen	-AD för: fenomenet förklaras textexternt, t.ex. i förordet eller i en fotnot
AD gen: det specifika begreppet översätts med en generalisering	-AD lik: ett likadant fenomen finns i målkulturen och fenomenet ändras inte
AD del: fenomenet översätts delvis	-AD ny: begreppet är förståeligt och läsaren lär sig något nytt om källkulturen
AD till: begreppet översätts med hjälp av ett ord eller prefix som tillägg	
AD inb: det inbäddas en förklaring före eller senare i texten, inte i textstället	
AD spec: översättningen är mer specifik än originalet	
AD bort: en del av källtexten utelämnas	
+AD: fenomenet bibehålls och det läggs till en längre förklaring i textstället	

Under analysprocessen blev det tydligt att det kan vara svårt att skilja mellan metoderna *-AD+mot* och *-AD lik* (se tabell 1). Enligt Segler-Heikkilä (2009:108) används den första metoden när källtextens och måltextens läsare förstår fenomenet på motsvarande sätt. Därmed betraktar jag under analysprocessen att sådana kulturella fenomen som kan förstås av

måltextens läsare utan adaptation har översatts med metoden *-AD+mot*. I intrakulturell översättning innebär det att det översatta kulturella fenomenet är samma i käll- och målkulturen, medan i interkulturell översättning innebär det att måltextens läsare förstår fenomenet antingen på grund av globalisering eller eftersom samma fenomen förekommer i målkulturen (t.ex. vissa växter eller djur). Förkortningen *-AD lik* använder jag när måltextens läsare kan förstå begreppet utan adaptation eftersom ett tillräckligt likadant, men inte helt samma, fenomen förekommer i målkulturen.

Segler-Heikkiläs (2009:226–227) resultat pekar på att adaptation förekommer oftare i de tyska översättningarna än i de finska. Hon förklarar resultaten med att framhålla att den svenska kulturen är närmare släkt med den finska kulturen än med den tyska, även om svenska och tyska är besläktade språk. Hon lyfter fram att de tyska översättarna också gjorde några kompromisslösningar, vilket innebär att ett fenomen som inte kan adapteras till målspråket bibehålls som det är i originalverket med en förklaring av detta. Eftersom det finns både adaptationer och kompromisslösningar i de tyska översättningarna, blir resultatet en ”blandning av källkulturella och målkulturella texter” (Segler-Heikkilä 2009:227).

Landers (2001:79) lyfter fram att det är bättre att inte översätta kulturella fenomen i källtexten när de är irrelevanta för måltextens läsare, även om det finns risk för missförstånd. Han ger exempel på ord för mat och anser att det är bättre att låta vissa ord stå på källspråket istället för att skriva en grundlig beskrivning av maten som slutligen kan se ut som en ingredienslista. Enligt Landers (2001:80) kan läsaren förstå ganska mycket ur kontexten, och Ekman (2019) tillägger att läsaren kan kontrollera termen på nätet om hen blir intresserad och vill veta mer om den. Enligt henne borde översättaren undvika att störa läsandet med långa beskrivningar av ord som inte har en stor betydelse i berättelsens sammanhang.

Vad beträffar intrakulturell översättning i Finland konstaterar Hartama-Heinonen (2014:120) att eventuella terminologiska luckor kan lösas snabbt, men att både den svenskspråkiga och den finskspråkiga befolkningen har sina specifika *sociokulturella* drag, även om båda tillhör samma samhälle och samma kultur. Dessa drag måste således tas i beaktande under översättningsprocessen. En annan viktig aspekt som kommer upp i både intra- och interkulturell översättning är vad måltextens mottagare redan vet om källtextens kultur.

Hartama-Heinonen (2018:29) påpekar att det är svårt att avgöra vilka kunskaper översättningens mottagare har i vår globaliserade värld, och att översättaren då är tvungen att anta vad mottagaren vet om källkulturen.

Segler-Heikkilä (2009:227) anser att det översatta verket blir en ny produkt istället för en ekvivalent med källtexten, och hon påpekar att valet av adaptationsmetod påverkar måltextens begriplighet. Arregui Barragán & Jolicoeur (2013:22) tillägger att måltexten speglar både författarens och översättarens kultur på samma sätt som källtexten speglar författarens kultur. Segler-Heikkilä (2005:58) anser att översättare måste avkoda, ändra eller förklara kulturfenomen så att läsaren förstår texten på riktigt, annars kan läsaren få en felaktig bild av några grundläggande fakta i berättelsen. I sin analys ger hon som exempel ett textavsnitt ur Tove Janssons *Sommarboken* där Sophia hjälper sin farmor hitta löständerna och Sophia säger ”Låt mig”. Den här imperativformen översätts också som imperativ i den tyska översättningen, men eftersom imperativen låter oartig på tyska får läsaren en ovänligare bild av Sophias och farmoderns förhållande.

Slutligen påpekar Tallberg-Nygård (2017:228) att översättare inte alltid kan bestämma själv vilken översättningsmetod som kommer att användas i ett visst fall, utan både författaren och förlaget kan påverka valet av översättningsmetod. En teori som förklarar detta är Holz-Mänttäräs översättningsmodell, enligt vilken översättning är en process som inte endast sker på en språklig nivå utan också på en social nivå (Holz-Mänttäre 1984, återgiven i Vehmas-Lehto 2008:52). Denna modell betraktar översättning som ett kooperativt arbete mellan översättaren och andra specialister, kunden samt översättningens tänkta läsare (ibid.). Holz-Mänttäräs modell kan relateras till den redan nämnda skoposteorin med avseende på hur de båda tar i beaktande översättningens kontext och funktion. Ett väldigt synligt exempel på hur översättarna inte arbetar och bestämmer allt på egen hand är titlar på översatta böcker, vilka förlaget brukar ha makt över. Förklaringen till detta är att förlaget måste välja en titel som lockar målkulturens läsare att köpa det översatta verket, och ibland är originalverkets titel inte tillräckligt lockande för översättningens mottagare, vilket leder till att titeln måste anpassas istället för att översättas ordagrant.

2.4.3 Egennamn

Användning av egennamn spelar en central roll i skönlitteratur. Fiktionsförfattare ägnar tid åt att hitta på lämpliga namn för att beteckna berättelsens olika karaktärer och platser. Egennamn, vare sig av verkliga eller fiktiva varelser och ställen, har en stark betydelse för läsarna, vilket gör att deras översättning är en viktig del av hela översättningsprocessen. Ingo (1990:241) observerar dock att det inte finns någon betydelse hos egennamn ur en semantisk synvinkel, utan de används endast för att beteckna bl.a. människor och platser. Enligt översättningens definition, dvs. att överföra källtextens budskap till måltexten, kan egennamn inte översättas, eftersom det inte finns något budskap att översätta (ibid). Ytterligare finns det en allmän princip inom översättning enligt vilken man borde bibehålla källtextens egennamn (Klingberg 1986:43). Denna princip stämmer med den förfrämmande strategin, som redan behandlades i avsnitt 2.1, och som i sin tur strävar efter en ekvivalent översättning (Segler-Heikkilä 2009:49). Ingo (1990:241) påpekar emellertid att praktiken brukar avvika från teorin och att det finns många skäl för att översätta egennamn. För det första lyfter Ingo (ibid.) fram att några egennamn har semantisk betydelse, vilket strider mot idén att de endast är tomma etiketter som betecknar varelser och platser. Sådana namn är exempelvis de finska egennamnen *Pilvi* och *Haukilahti*. För det andra finns det namn som inte passar i ett visst språk på grund av språkets ljud- och stavningssystem (Ingo 1990:242). Särskilt när det gäller översättning av skönlitteratur för barn tar översättare i beaktande att det kan vara svårt för barn om den bok de läser har många namn och termer som ser främmande ut; detta kan göra att de inte kan identifiera sig med handlingens karaktärer eller att de blir ointresserade av boken (Joosen 2019:8). Det finns således översatta böcker för små barn som är helt lokaliserade vad gäller både kulturella fenomen och egennamn. Denna översättningsvana är emellertid kritiserad av en del översättningsvetare. Exempelvis anser Yamazaki (2002:61) att egennamn aldrig borde översättas så att barn lär sig om andra kulturer och blir vana vid diversitet. Oavsett vad översättningsforskare anser vara bättre, dvs. att översätta egennamn eller inte, är det ett faktum att de översätts i vissa sammanhang.

Ingo (1990:243–245) ger en översikt av de olika huvudmetoderna som finns för att behandla egennamn under översättningsprocessen. Valet av metod beror på om egennamnet i fråga hänvisar till fiktiva eller faktiska människor eller ställen. För det första kan översättaren bibehålla egennamnet som det står i källtexten. Denna metod används när egennamnet

hänvisar till riktiga platser som inte har en egen form i målspråket samt till riktiga levande människor. För det andra brukar namn på historiska människor ha en egen form i varje språk (Ingo 1990:242). Riktiga namn på fiktiva karaktärer i litteratur för vuxna brukar också bibehållas, men enligt Rūķe-Draviņa (1983:232) anpassas de ibland i barnlitteratur. Detta sker bland annat genom att använda målspråkets motsvarande namn (Ingo 1990:243–245). Ett exempel på detta är att överföra det finska namnet *Oskari* till den svenska versionen av namnet, *Oskar*.

Till sist brukar egennamn som författaren själv har hittat på också översättas i både barn- och vuxenlitteratur. Exempel på sådana namn är muminböckernas karaktärsnamn, såsom *Mårran* och *Filifjonkan*. När det handlar om att översätta påhittade egennamn påpekar Rūķe-Draviņa (1983:230) att ljudsärdragen borde bevaras på grund av namnens stilistiska funktion.

3 Material och metod

I detta kapitel beskriver och motiverar jag materialet samt redogör för vilken insamlings- och analysmetod jag använder. I analysen av undersökningsmaterialet utgår jag ifrån de översättningsstrategier som jag redogjort för i avsnitt 2.4.

3.1 Material

Som undersökningsmaterial använder jag Tove Janssons tidlösa roman *Pappan och havet* (1965) och dess översättningar till finska och katalanska, ur vilka jag excerperade och insamlade 646 översättningsbelägg på idiom, 51 belägg på kulturella fenomen samt 14 belägg på egennamn. Den finska översättningen, *Muumipappa ja meri* (1965), översattes av Laila Järvinen (1895–1969), som översatte många av Astrid Lindgrens och Tove Janssons verk. År 2010 reviderades den finska översättningen av Päivi Kivelä. Den katalanska översättningen, *El pare mumin i el mar* (2011), översattes av Meritxell Salvany. Hon är en katalansk översättare som har översatt ett stort antal svenska, norska och danska barn- och ungdomsböcker till katalanska.

Romanen börjar med att Muminpappan känner sig onödig när han uppmärksammar att familjen, alltså Muminmamman, Muminrollet och Lilla My inte behöver hans hjälp och att de kan sköta sig själva. Han är så besviken att han börjar bete sig vresigt mot familjen. Muminmamman bestämmer att hela familjen ska lämna sitt mysiga hus i Mumindalen och flytta till en farlig, avlägsen liten ö, där det finns en fyr som pappan har talat om under hela sommaren. Pappan påstår att fyren är hans och önskar att hela familjen ska flytta dit och börja om livet där. Då ska pappan få en chans att bli öns fyrvaktare, sköta sin familj och skydda den mot öns ovänlighet. Då ska pappan bli glad igen. Boken handlar om hur varje karaktär hanterar sina känslor och försöker bli van vid sitt nya liv på ön.

Valet av undersökningsmaterial baseras för det första på Tove Janssons ställning i den finlandssvenska och finska kulturen och skönlitteraturen som en av de mest kända finländska författarna både i Finland och utomlands (Ahola 1997). För det andra är *Pappan och havet*, enligt Sonja Hagemann (återgiven i Westin 1988:15), den rikaste och djupaste av alla muminböcker. Den är den sista muminromanen där muminfamiljen står i handlingens

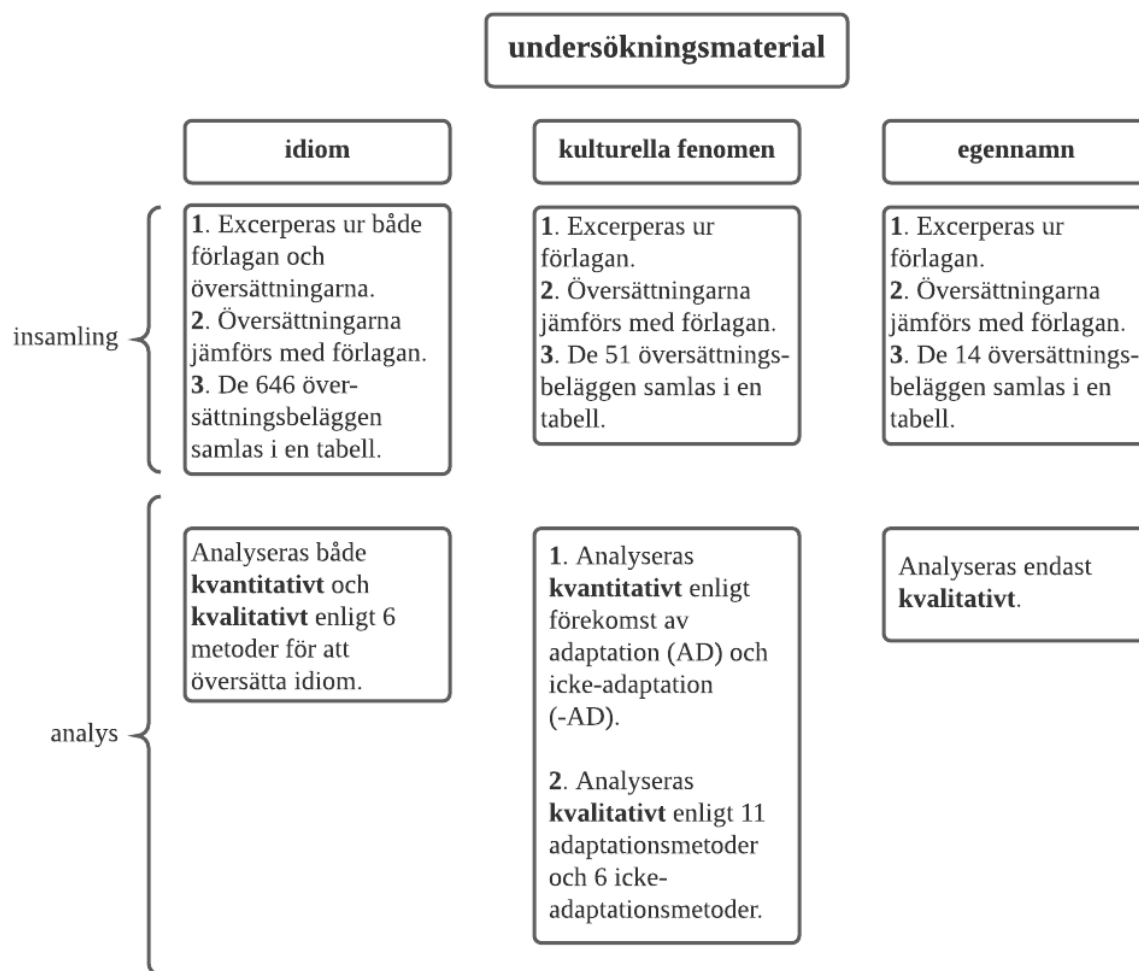
centrum, och berättelsens innehåll anses vara avsedd för vuxna, även om den också är omtyckt bland barn (Karjalainen 2013:239).

Alla muminböcker speglar på sätt och vis delar av den finlandssvenska kulturen, men *Pappan och havet* är, enligt min mening, den muminroman som bäst representerar det ideala finlandssvenska landskapet. Till skillnad från de andra muminböckerna, som utspelas i en avlägsen dal med höga berg som inte riktigt tillhör det finländska landskapet, utspelas *Pappan och havet* i det typiska finländska skärgårdslandskapet, där Tove Jansson själv tyckte om att tillbringa sommardagar sedan hon var liten. I ett brev till Vivica Bandler skrev hon även att hon skulle vilja få en fyrö där Tove skulle bli fyrvaktare, vilket alltid hade varit hennes barndomsdröm (Karjalainen 2013:261), och vilket också är Muminpappans fantasi i *Pappan och havet*. Som vuxen brukade hon tillsammans med Tuulikki Pietilä tillbringa somrarna på Klovharun, en ö i Borgås skärgård, där hon bland annat ägnade tid åt att skriva, måla och rita (Karjalainen 2013:262). Klovharun var troligen en inspirationskälla för Tove Jansson när hon skrev sin näst sista muminroman, *Pappan och havet*. Muminpappans fyrö kunde således säkert hittas i skärgården på Finlands syd- eller västkustområden, till vilka den finlandssvenska befolkningen är koncentrerad. Detta gör att bilden av skärgårdens landskap vanligen uppfattas som en finlandssvensk symbol (Engman 2016:284). I *Pappan och havet* finns det således sådana element och naturföreteelser som man vanligen kan uppleva i skärgården, som till exempel hård vind, inre skogar med olika slags träd och växter såsom granar, björkar, ljung, och aspar som ser ut som om de har ”fått slåss mot stormarna i hela sitt liv” (Jansson 1965:61). Bilden av träd som har påverkats av vind och oväder påminner läsaren om en annan finlandssvensk symbol: den vindpinade martallen (Engman 2016:284). På Muminpappans fyrö finns det också klippiga kuster, ingen vegetation, stora mängder dött sjögräs på stränderna och, förstås, havet. Förutom det finlandssvenska ideala landskapet innehåller romanen också många hänvisningar till typisk finländsk mat.

3.2 Metod

I min studie använder jag i första hand en kvalitativ metod, men jag anger också kvantitativa uppgifter. Den kvalitativa metoden jag använder är deskriptiv och jämförande. Materialet har insamlats genom att jag först läst igenom de tre verken och excerperat de idiom, kulturella

fenomen och egennamn jag identifierat. Sedan har jag jämfört de två översättningarna med originaltexten och alla översättningsexempel har samlats i en Excel-tabell, där jag också antecknat vilken översättningsmetod som används i varje exempel. Jag har skapat ett diagram som visuellt stöd för att illustrera undersökningens mångsidiga metod (se figur 1).

Figur 1 Undersökningens insamlings- och analysmetoder.

Jag gör tre fristående analyser av materialet, dvs. jag analyserar idiom, kulturella fenomen och egennamn separat. Jag anger kvantitativa uppgifter för vilka översättningsstrategier som har använts för att översätta de excerperade idiomerna och kulturella fenomenen. Detta bidrar till att förstå översättningarna som en helhet och det blir följaktligen lättare att jämföra den finska översättningen med den katalanska. För att få en djupare uppfattning av hur idiomerna och de kulturella fenomenen har översatts, och för att se vilket slags förhållande översättningen har till det svenska språket, analyserar jag de mest relevanta översättnings-

beläggen kvalitativt. Vad beträffar egennamn analyserar jag dem endast kvalitativt. Orsaken till detta är att antalet belägg på egennamn är litet samt att jag anser att varje översättningsexempel borde analyseras separat.

Trots den kvalitativa analysens eventuella svagheter erbjuder denna metod möjligheten att få en djupare förståelse av hur kulturella element, idiom och egennamn översätts i Tove Janssons roman. Därtill gör jag en noggrann granskning av materialet under både excerperings- och analysprocessen.

När det gäller analysen av vilka strategier som används för att översätta idiom, använder jag mig av Ingos (1990:245–250) fyra kategorier, samt de två metoder som jag tillade (se avsnitt 2.4.1.2). Sammanlagt finns det sex metoder: att översätta ett idiom med ett annat idiom som har en motsvarande betydelse som i originaltexten, att översätta ett idiom med ett annat idiom som har en olik betydelse men som passar i handlingens kontext, att översätta ett idiom ordagrant, att översätta ett idiom med ett normalt uttryck, att översätta ett normalt uttryck med ett idiom, att tillägga ett idiom i den översatta texten, och att inte översätta ett idiom.

För att analysera de excerperade kulturella fenomenen använder jag mig av Klingbergs (1986:18) och Segler-Heikkiläs (2009:208–218) klassificering av adaptationsmetoder samt metoden *AD bort* som jag tillade (se avsnitt 2.4.2.3). Analysen görs i två steg. Först avgör jag om det förekommer adaptation (AD) eller inte (-AD) vid varje översättningsbelägg. Ur denna information anger jag de kvantitativa uppgifterna, dvs. vilken procent av adaptation och icke-adaptation som förekommer i den finska och den katalanska översättningen. Sedan analyserar jag beläggen kvalitativt genom att ge ingående förklaringar av de mest relevanta exemplen samt specificera vilket slags adaptation eller icke-adaptation som förekommer vid varje tillfälle. Sammanlagt finns det 10 adaptationsmetoder och 6 icke-adaptationsmetoder. En tabell med alla metoder finns i slutet av avsnitt 2.4.2.3 på sidan 14. Därtill använder jag mig av skoposteorin för att försöka hitta förklaringar till varför vissa metoder används i intrakulturell och interkulturell skönlitterär översättning.

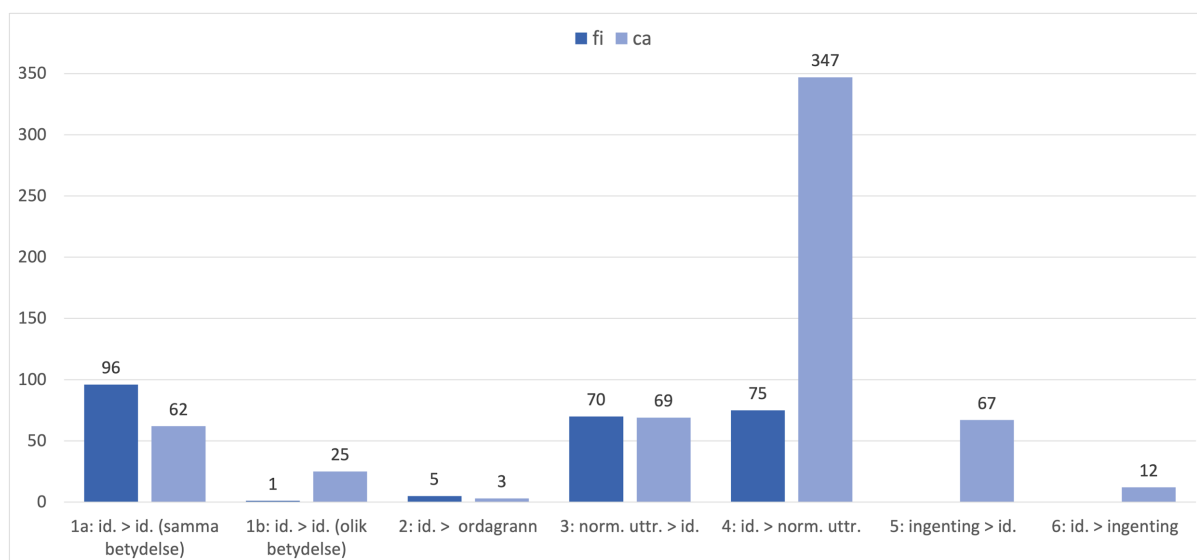
4 Resultat

I det här kapitlet presenteras undersökningens resultat. Kapitlet är indelat i tre avsnitt: först analyseras idiom i avsnitt 4.1. Därefter granskas kulturella fenomen i avsnitt 4.2. Till sist analyseras egennamn i avsnitt 4.3. Jag använder mig av stapeldiagram för att presentera de kvantitativa resultaten gällande översättning av idiom och kulturella fenomen.

4.1 Idiom

I detta avsnitt analyserar jag hur idiom översätts i undersökningsmaterialet. Först presenterar jag de kvantitativa resultaten med hjälp av ett stapeldiagram. Jag kommenterar ett målspråk i taget och sedan analyserar jag resultaten med avseende på målspråkens förhållande till svenska. Efter den kvantitativa analysen analyserar jag de mest betydelsefulla översättningsbeläggen kvalitativt. Jag presenterar först den svenska formuleringen och sedan den finska och katalanska formuleringen. Översättningsmetoden anges mellan parentes efter varje utdrag.

I figur 2 presenteras hur många gånger varje översättningsmetod förekommer i den finska och den katalanska versionen av *Pappan och havet*.

Figur 2 Översättning av idiom i översättningarna.

Av diagrammet framgår att den mest använda översättningsmetoden i den finska översättningen är 1a, dvs. att översätta ett idiom med ett motsvarande idiom som har likadana semantiska särdrag som idiommet i källtexten. Metod 1b, dvs. att översätta ett idiom med ett annat idiom vars semantiska funktion avviker från idiommet i källtexten, hittades bara en gång i den finska översättningen. Metod 2, som innebär att översätta ett idiom ordagrant, användes bara 5 gånger. Detta stämmer överens med hur Ingo (1990:246) förhåller sig till den här metoden: den är sällan lyckad och borde undvikas. Metod 3, dvs. att översätta idiom med ett normalt uttryck, används 70 gånger. Metod 4, dvs. att översätta ett normalt uttryck med ett idiom, används 75 gånger, vilket innebär att den är den näst vanligaste metoden i den finska översättningen. Detta kan förklaras med hur Ingo (1990:247) beskriver den fjärde metoden som en kompensationsmetod för förlusten av idiom som översätts ordagrant med metod 2 och med ett normalt uttryck med metod 3. I den finska översättningen finns det alltså en tydlig strävan att kompensera användningen av metod 2 och 3, som tillsammans används 75 gånger, med metod 4, som också används 75 gånger. Metod 5 och 6 används inte i den finska översättningen.

När det gäller den katalanska översättningen används metod 1a mindre än i den finska översättningen, men metod 1b används oftare, totalt 25 gånger. Sammanlagt översätts idiom med ett annat idiom 87 gånger. Antalet belägg där metod 1a och 1b används är följaktligen mindre än i den finska översättningen, där de används sammanlagt 97 gånger. Skillnaden i antalet belägg där metod 1 används är emellertid tämligen liten. Precis som i den finska översättningen används metod 2 sällan även i den katalanska översättningen, bara 3 gånger. Användningen av metod 3 står också nära den finska översättningen, med 69 belägg i den katalanska. Det kan observeras att den mest använda översättningsmetoden är 4 med 347 belägg. I den katalanska översättningen kan det inte sägas att metod 4 används som kompensationsmetod, eftersom metod 4 överträffar metoderna 2 och 3 med 275 belägg. Utöver de 347 fallen där ett svenskt normalt uttryck översätts med ett idiom i den katalanska översättningen, finns det 67 fall där metod 5 används och ett idiom tilläggs. Ytterligare finns det 12 fall där svenska idiom utelämnas i den katalanska översättningen.

Det kan konstateras att både den finska och den katalanska översättningen avviker från källtexten vad beträffar bruket av idiomatiska uttryck och därmed kan måltexterna inte sägas

vara ekvivalenta med källtexten. Den finska översättningen står emellertid närmare originaltexten än den katalanska översättningen: antalet idiom i den finska översättningen är, enligt de belägg som jag kunnat identifiera, samma som i källtexten. Båda översättningarna uppfyller sin egen stilistiska och kommunikativa funktion, dvs. skopos, som avgörs av målspråkets särdrag och kultur samt av översättningens kontext. Ur resultaten kan det observeras att å ena sidan den finska översättningens skopos möjligtvis var att skapa en måltext som skulle bibehålla både romanens budskap och Tove Janssons stil samt hennes egen användning av idiom. Å andra sidan var den katalanska översättningens skopos antagligen att bibehålla romanens budskap på ett idiomatiskt målspråk, som stämmer överens med Ingos (1990:25) definition av skönlitterär översättning. Därmed kan det diskuteras att den katalanska översättningens höga användning av metoderna 4 och 5 svarar på ett behov att kompensera både användningen av metoderna 2 och 3 och katalanskans eventuella högre användning av idiom i jämförelse med svenskans. Samtidigt kan den finska översättningens högre grad av ekvivalens förklaras ur en kulturell synvinkel. Översättningen skapades således i samma geografiska och historiska kontext som originaltexten, vilket troligen påverkade valet av översättningsmetoderna. Den finska översättningens geografiska och historiska närhet till originaltexten kan följaktligen anses avgöra översättningens skopos, som kan konstateras vara att skapa en så ekvivalent översättning som möjligt av den svenska versionen.

Hittills har jag analyserat översättning av idiom utifrån ett diagram och kvantitativa beräkningar, vilket ger möjligheten att se översättningen i sin helhet beträffande användningen av översättningsmetoder. Denna större bild tyder på vilket skopos översättningarna möjligen har, medan en närmare analys av några individuella översättningsbelägg därtill lyfter fram vissa detaljer om förhållandet mellan käll- och målspråket samt käll- och målkulturen. I det följande går jag igenom några exempel som illustrerar likheterna och skillnaderna mellan den finska och den katalanska översättningen utifrån dess förhållande till källtextens språk och kultur.

Av undersökningsmaterialet framgår att det finns 42 fall där ett svenskt idiom översätts med ett motsvarande idiom av samma betydelse både till finska och till katalanska. I de flesta fallen förekommer idiom vars form, dvs. bokstavliga betydelse, skiljer sig mellan språken (se

exempel 1). Det finns dock några översättningsbelägg där ett svenskt idiom översätts med samma idiom både till finska och till katalanska (se exempel 2, 3 och 4). Dessa exempel skulle kunna betraktas som en avvikelse från definitionen av idiom, enligt vilken idiomatiska uttryck är språkbundna element. Exempelen 2, 3 och 4 visar således att det ibland finns interspråkliga likheter mellan idiom, vilket innebär att de inte alltid orsakar översättningsproblem.

- (1) det var **nätt och jämnt** att Lilla My hölls på benen
Myy pysyi **töin tuskin** jaloillaan (1a)
la petita My **havia de fer mans i mànigues** per no caure de cul (1a)
- (2) My **ryckte på axlarna**
Myy **kohautti harteitaan** (1a)
es va encongir d'espallles (1a)
- (3) lite här och var
siellä täällä (1a)
aquí i allà (1a)
- (4) som han var mycket svag för
johon hän oli erityisen heikkona (1a)
tenia debilitat per aquella pàgina (1a)

Även om de flesta exemplen där ett idiom översätts med ett annat idiom består av översättningsbelägg där käll- och målspråkets idiom har avvikande former, dvs. samma betydelse men olikt bokstavligt innehåll, finns det några fall som visar att svenska och finska delar samma kultur. Ett exempel som illustrerar detta är exempel 5 nedan:

- (5) Du får lära dig veta hut
Saat oppia tietämään huutia (1a)
T'has d'aprendre a comportar (3)

I exempel 5 översätts idiommet med samma idiom till finska men med ett normalt uttryck till katalanska. Det som är märkvärdigt med hur idiommet översätts till finska är att ordet *huuti* troligen kommer från det svenska ordet *hut*, vilket visar hur två avlägset besläktade språk

påverkar varandras ordförråd och idiom när de tillhör närstående kulturer eller samma kultur. Exemplet visar således hur översättning av idiom kan påverkas både av förhållandet mellan käll- och målspråket och av förhållandet mellan språkens kulturer.

Som redan kommenterades visar figur 2 att metod 1a, dvs. att översätta ett idiom med ett annat idiom med samma semantiska betydelse, förekommer mer i den finska översättningen än i den katalanska. Vad diagrammet inte visar är att det finns 20 översättningsexempel där ett idiom översätts med metod 1a i den katalanska översättningen och med metod 3, dvs. med ett normalt uttryck, i den finska översättningen. Se exempel 6:

- (6) Mumintrollet blev **tom i magen**
Muumipeikon **vatsassa tuntui ontolta** (3)
se li va **fer un buit a l'estómac** (1a)

Exempel 6 illustrerar också den oskarpa gränsen mellan idiomatiska och icke-idiomatiska uttryck. Det svenska idiomet *att bli tom i magen* översätts med ett motsvarande idiom till katalanska, medan idiomet översätts med ett beskrivande normalt uttryck till finska. Det svenska och det finska uttrycket ser likadana ut, men det som skiljer dem från varandra är således att det svenska uttrycket innehåller en metafor, dvs. Mumintrollet *var* tom i magen, medan den finska formuleringen är en liknelse som uttrycker en beskrivning av en känsla, dvs. att Mumintrollet *kände sig* tom i magen.

Ett annat fenomen som också konstaterades vid analysen av diagrammet i figur 2 är att metod 4, dvs. att översätta ett normalt uttryck med ett idiom, används betydligt mer i den katalanska översättningen. En närmare analys av översättningsbeläggen avslöjar, i de flesta fallen, ingen ytterligare information om hur eller varför metoden används. Användning av metoden beror således, i de flesta fallen, på översättningens skopos. Det finns emellertid ett fåtal exempel som illustrerar hur skillnaden mellan käll- och målspråkets strukturer kan ha påverkat valet av metod 4. Se exempel 7 och 8:

- (7) en ö där man bara **går och går** i stranden
jonkin saaren ympäri: **kävelee kävelemistään** rantaa pitkin
aquella illa on un es passava el dia **amunt i avall** (4)

- (8) sanden som **kröp och kröp** ner mot vattnet
hiekkaa, joka **ryömi ryömimistään** vettä kohti
aquella sorra que intentava **tocar el dos** (4)

Det som är intressant med exempel 7 och 8 är att de visar på vilket sätt dubblering av samma verb genom additiv samordning översätts följdriktigt till finska och till katalanska i hela romanen. Medan dubbelverbet översätts med ett idiom i den katalanska översättningen, används konstruktionerna *kävelee kävelemistään* och *ryömi ryömimistään* i den finska översättningen. Källtextens samordnade verb översätts således konsekvent i hela romanen i de två översättningarna. Dessa exempel avslöjar hurdana strategier som används för att översätta sådana språkliga strukturer i källspråket som inte fungerar i målspråket. Det är emellertid viktigt att lägga märke till att det inte är denna strukturella skillnad mellan svenska och katalanska som påverkar valet av metod 4. Skillnaden orsakar översättaren att hitta en lösning, men vilken lösning som hen väljer påverkas möjligen av översättningens skopos.

Av den kvalitativa analysen framgår ytterligare att det inte finns någon påfallande orsak varför det finns 12 idiom i källtexten som utelämnas i den katalanska översättningen, dvs. det finns ingenting i dessa 12 idiom som översättaren var tvungen att undvika för att kunna anpassa texten till katalanskans språkliga normer och strukturer. Idiomerna utelämnades troligen på grund av översättarens eget val.

Till sist finns det ett intressant exempel som belyser skillnaden i förhållandet mellan käll- och målspråken ur en praktisk synvinkel. Det är fråga om ett idiom i källtexten som översätts på fel sätt till katalanska. Se utdraget nedan:

- (9) jag ska **knyta mig**
rupean kerälle (1a)
em vull tornar a fer el monyo (felöversättning)

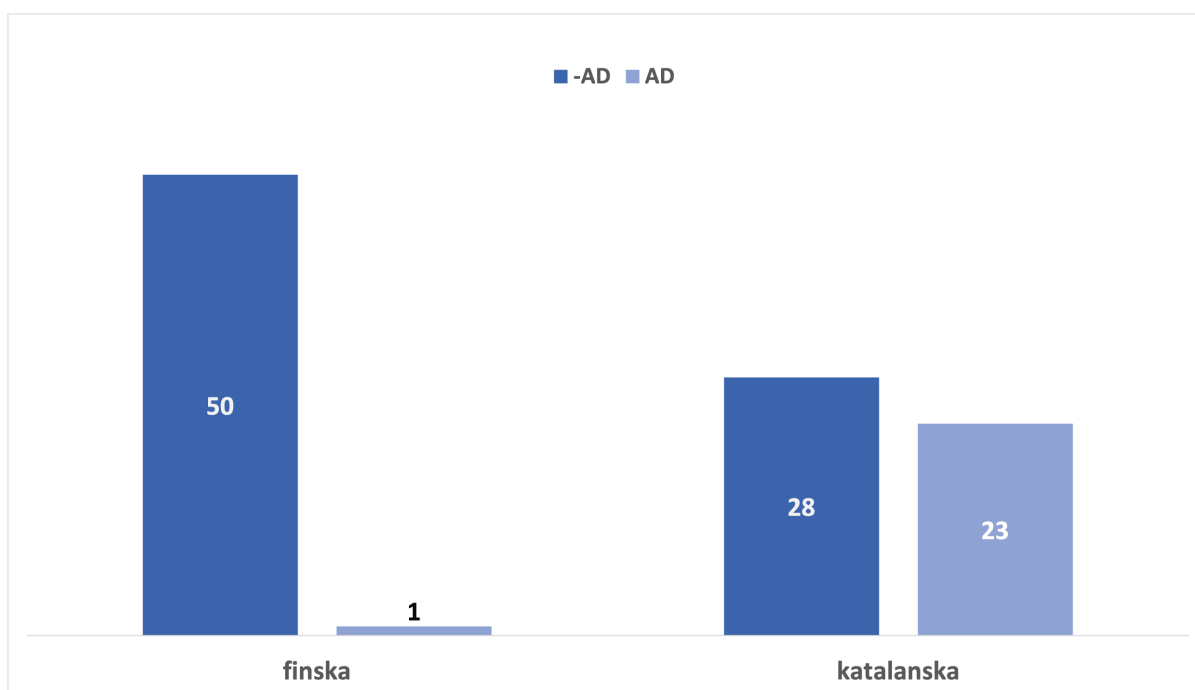
På grund av att idiomerna *att knyta sig*, som betyder att gå och lägga sig, innehåller verbet *knyta*, tolkar översättaren att textstället innebär att Lilla My vill göra en knut i håret. Detta missförstånd kan möjligen förklaras med att det finns brist på resurser om svenska språket avsedda för katalanskspråkiga. Däremot finns det många resurser för finskspråkiga på grund

av att finska och svenska talas i de nordiska länderna, vilket förutsätter att det ska finnas goda medel som garanterar bra kommunikation mellan Finland och Sverige samt mellan finlandssvenskar och finskspråkiga.

4.2 Kulturella fenomen

I det här avsnittet analyseras vilken metod som används för att översätta de excerperade kulturella fenomenen. Analysen illustreras med ett stapeldiagram, i vilket förekomsten av adaptionsmetoder anges i totala antal belägg för varje målspråk. Analysen av diagrammet förtydligas med procentuella beräkningar. Därefter delar jag de kulturella fenomenen i fyra grupper: hänvisningar till skönlitteratur, mat, flora och fauna samt övriga fenomen. Varje grupp analyseras med ingående förklaringar med hjälp av exempel ur undersökningsmaterialet.

Under arbetets gång samlade jag i en tabell 51 översättningsbelägg på kulturella fenomen och deras adaptionsmetod i de två översättningarna. Först redogör jag för de kvantitativa resultaten med hjälp av figur 3 nedan.

Figur 3 Förekomst av adaptionsmetoder i materialet.

Av diagrammet framgår att adaptationsmetoden (AD) bara förekommer en gång av 51 (2 %) i den finska översättningen, och 23 gånger av 51 (45 %) i den katalanska översättningen. Ur en kvantitativ synvinkel kan det konstateras att det finns en skillnad mellan den finska och den katalanska översättningen vad beträffar anpassningen av kulturella fenomen. En förklaring till denna skillnad är förhållandet mellan kulturerna som måltexterna och källtexten hör till. Med andra ord ligger den finska översättningens kultur nära originaltextens kultur. Ytterligare är gränserna mellan den finska och den finlandssvenska kulturen inte fasta, och förhållandet mellan dem avspeglas i resultaten. Å andra sidan är kulturen som det katalanska språket hör till avlägsen i förhållande till den finlandssvenska kulturen, vilket leder till att vissa kulturella fenomen i källtexten måste anpassas till måltexten för att göra dem förståeliga till läsaren. Resultaten stämmer överens med min hypotes och med de tidigare undersökningar där språkparen svenska och tyska samt svenska och finska analyseras (se Segler-Heikkilä 2009:226–227, Tallberg-Nygård 2017:247–248).

Även om resultaten bekräftar min hypotes är det emellertid intressant att lägga märke till att adaptationsmetoden förekommer i lite mindre än 50 % av exemplen i den katalanska översättningen. Detta innebär inte nödvändigtvis att översättningsbeläggen där adaptationsmetoden inte används innehåller sådana kulturella fenomen som antingen förekommer i den katalanska kulturen eller som är förståeliga för katalanska läsare. En annan intressant aspekt av resultaten är att det finns ett fall där översättaren av den finska versionen anpassar en del av den finlandssvenska kulturen till den finska. För att kunna få en bättre uppfattning av hur adaptationsmetoderna används i den finska och den katalanska översättningen är det väsentligt att analysera materialet också kvalitativt. I det följande gör jag därför en kvalitativ analys av hur de excerperade kulturella fenomenen översätts. Jag gör det med hjälp av utdrag ur materialet, tabeller samt fördjupade förklaringar. Utdragen och tabellerna innehåller förkortningar för de olika översättningsmetoderna (se tabell 1 på sidan 14 för en förklaring av förkortningarna).

4.2.1 Hänvisningar till skönlitteratur

Romanen *Pappan och havet* innehåller hänvisningar till tidigare muminböcker som jag betraktar som hänvisningar till skönlitteratur och därmed som kulturella fenomen. Dessa inre referenser handlar om karaktärer samt händelser som förekommer i några av de tidigare

muminromanerna, men inte i *Pappan och havet*. Hänvisningarna sker i form av samtal mellan romanens karaktärer samt i form av fantasier, hågkomster och drömmar. Före *Pappan och havet* publicerades sju muminböcker. Förutom romanen *Småtrollen och den stora översvämningen*, som kom ut år 1945 på svenska och år 1991 på finska, översattes de tidigare muminböckerna till finska innan *Muumipappa ja meri* blev översatt. Detta betyder att finska läsare redan hade en bakgrund vad beträffar muminromanerna och händelserna i muminböckerna när den finska översättningen av *Pappan och havet* kom ut. Katalanska läsare hade däremot ingen tidigare kännedom när den katalanska översättningen kom ut år 2011, eftersom den var den första muminboken som översattes till katalanska. Detta utgivningstempo är normalt i interkulturell översättning, och Gossas m.fl. (2015:64) observerar att det finns en korrelation mellan utgivningstempot och käll- och måltextens kulturella avstånd. Skillnaden mellan den finska och den katalanska översättningens utgivningsår syns således när man analyserar hur den finska och den katalanska översättaren behandlar romanens hänvisningar till tidigare muminböcker. Jag ska nu illustrera detta genom att framlägga några exempel.

- (10) Det påminner mig om **De Bortglömda Benens Hämnad**. Utmärkt historia.
Se tuo mieleen **Unohdettujen Luiden Koston**. Mainio tarina. (-AD+mot)
M'han fet pensar en **La Venjança dels ossos oblidats***, una història que m'agrada molt. (-AD för)

I exempel 10 hänvisar Lilla My till en av Muminpappans memoarer, där han möter ett spöke som försöker vara skrämmande och yttrar "Darra, ni dödliga, för de bortglömda benens hämnad!" (Jansson 1968:131). I den finska översättningen används metoden *-AD+mot*, som innebär att fenomenet bibehålls och att mottagaren kan förstå det utan adaptation. Översättaren antar således att den finska läsaren redan är bekant med romanen *Muminpappans bravader* (1950), som år 1968 utarbetades till *Muminpappans memoarer* (Jones 1984:44). I den katalanska översättningen bibehålls hänvisningen i textstället utan att adaptera det, men översättaren lägger till en asterisk som hänvisar till en fotnot där hon förklarar fenomenet.

Detta exempel illustrerar också hur översättningen sker på social nivå som ett kooperativt arbete (Holz-Mänttari 1984, återgiven i Vehmas-Lehto 2008:52). Bruket av fotnoter orsakar

således diskussioner mellan översättare. Å ena sidan anser några, såsom Ekman (2019) och Tallberg-Nygård (2017:60), att fotnoter borde undvikas i skönlitterära texter eftersom de avbryter texten och läsarens tankegång. Andra har starkare åsikter om ämnet, t.ex. anser Eco (2001:50) att fotnoter är ett tecken på översättarens svagheter. Å andra sidan hävdar några översättare att fotnoter är nödvändiga i vissa sammanhang, t.ex. förklarar Landers (2001:93) att översättare i USA, som vanligtvis är akademiker, brukar använda fotnoter för att förmedla så mycket information om källtexten som möjligt. Men bruket av fotnoter är någonting som inte bestäms endast av översättarna, utan även förlaget har ofta makt över detta slags lösningar (Tallberg-Nygård 2017:228).

- (11) På natten hade hon drömt att de gjorde utfärd till **hattifnattarnas ö**
[...] unta, että mentiin huviretkelle kotirannan lähellä olevaan **hattivattien saareen** (-AD+mot)
Aquella mateixa nit, va somiar se n'anaven tots d'excursió a **l'Illa dels homes llençol** (-AD-mot)

Exempel 11 illustrerar en hänvisning till en ö och dess varelser som förekommer i Tove Janssons novellsamling *Det osynliga barnet* (1962). I den finska översättningen används samma metod som i exempel 10, eftersom översättaren antar att den finska läsaren antagligen redan har läst *Det osynliga barnet*. Däremot är den katalanska läsaren inte bekant med novellsamlingen. Därmed bibehålls fenomenet delvis i den katalanska översättningen, dvs. å ena sidan bibehålls fenomenet om ön men läsaren förstår inte vilken ö som hänvisas till. Å andra sidan byts namnet *hattifnattar* mot en beskrivande förklaring, *homes llençol*, som betyder *lakanmän*. Kort sagt blir de två översättningarnas effekt på deras tänkta läsare olika. Översättningen av egennamnet *hattifnattar* analyseras närmare i avsnitt 4.3.

- (12) **Snusmumriken** bet i sin pipa
Nuuska muikkunen puri piippuaan (-AD+mot)
El Follet del Barret també hi era, fumant la seva pipa (-AD-mot)

I exempel 12 illustreras igen hur en hänvisning till tidigare muminböcker, i detta fall till karaktären *Snusmumriken*, bibehålls i båda översättningarna men resultatet blir olikt. Såsom i exempel 12 förstår den finska läsaren vilken karaktär det är fråga om, men för den katalanska läsaren blir det omöjligt att förstå att Mumintrollet tänker på sin vän *Snusmumriken*, eftersom hen inte har läst om honom tidigare. Dessutom orsakar översättningen av namnet i den

katalanska versionen att läsaren föreställer sig ett slags tomte med en hatt som inte nödvändigtvis liknar Snusmumriken. Översättningen av namnet analyseras emellertid närmare i avsnitt 4.3.

- (13) Jag har en **vän med pannlugg**
Minulla on **ystävä, jolla on otsatukka** (-AD+mot)
tinc una **amiga que també en porta** (-AD-mot)

I exempel 13 hänvisas på ett indirekt sätt till Snorkfröken, Muminrollets flickvän. Den finska läsaren kan förstå direkt att vännen med pannlugg som Muminrollet talar om är Snorkfröken. Däremot är trollets vän bara en anonym karaktär för den katalanska läsaren eftersom hänvisningen inte anpassas och en fotnot inte läggs till. En förklaring till att det inte finns en fotnot kan vara att översättaren inte identifierade hänvisningen. En sådan indirekt referens kräver att översättaren är bekant med Tove Janssons tidigare verk, vilket inte alltid kan förutsättas av översättare, i synnerhet om förlaget har stränga tidtabeller.

- (14) stranden full av drunknade **filifjonkor** och **mymlor** och **homsor**
ranta täynnä hukkuneita **vilijonkkia** ja **mymmeleitä** ja **homssuja** (-AD+mot)
tota la platja plena de **filifionques**, **homses** i altres **mys** ofegades (-AD-mot)

I exempel 14 hänvisas till tre olika figurer som förekommer i andra muminböcker. Såsom i de andra exemplen behöver den finska översättaren inte anpassa hänvisningen till måltextens läsare. Vad beträffar den katalanska översättningen förekommer ingen adaptation av karaktärerna, vilket leder till att den katalanska läsaren förmodligen inte kan föreställa sig vilka slags varelse som filifjonkor, mymlor och homsor egentligen är. En förklaring till att översättaren valde att bibehålla hänvisningen kan vara att det handlar om en rad hänvisningar. Detta innebär att längre beskrivningar kunde avbryta meningens rytm. Därmed kan det konstateras att stil ibland måste prioriteras över budskap, vilket i viss mån kan ses som en strid mot översättningens huvudregel att överföra källtextens budskap (Ingo 1990:180). Det är emellertid viktigt att lyfta fram att alla kulturella fenomen inte är lika viktiga. Såsom Landers (2001:79) påpekar kan det vara bättre att inte översätta irrelevanta kulturella fenomen. Ekman (2019) håller med och tillägger att sådana fenomen kan bibehållas utan

förklaringar i synnerhet när de inte har en stor betydelse i romanens handling, såsom är fallet med exempel 14, där karaktärerna bara nämns i förbigående.

4.2.2 Mat

I romanen *Pappan och havet*, såsom i de andra muminböckerna, återspeglas en viktig del av Finlands kultur, nämligen finländska maträtter. I detta sammanhang använder jag ordet *finländska* för att beteckna något som kopplas till Finland i allmänhet, och som följaktligen kan anses tillhöra både den finska och den finlandssvenska kulturen. Med detta kan jag inledningsvis konstatera att de gastronomiska elementen som förekommer i romanen visar hur det inte finns några fasta gränser mellan den finska och den finlandssvenska kulturen. I tabell 2 listas de maträtter och drycker som jag excerperade ur romanen och översättningarna.

Tabell 2 Maträtter och drycker i originaltexten och översättningarna

sv	fi	ca
tekorv	teemakkara (-AD+mot)	salsitxa d'herbes (AD olik)
smörgås	voileipä (-AD+mot)	entrepà (AD mot)
kall potatis	kylmää perunaa (-AD+mot)	patates fredes (-AD-mot)
kaffe	kahvi (-AD+mot)	café (-AD ny)
vanligt finskt knäckebröd	tavallista suomalaista näkkileipää (-AD+mot)	pa cruixent de Finlàndia (-AD-mot)
sillburk	sillipurkki (-AD+mot)	llauna d'arengada (-AD lik)
havrevälling	kauravelliä (-AD+mot)	flocs de civada (-AD lik)
risgrynsgröt	riisipuuro (-AD+mot)	plat d'arròs (AD gen)
rökt fisk	savustettu kala (-AD+mot)	peix fumat (-AD-mot)
blåbärssaft	mustikkamehu (-AD+mot)	suc de nabiu (-AD+mot)
fisksoppa	kalakeitto (-AD+mot)	sopa de peix (-AD-mot)

Av tabell 2 framgår att alla maträtter och drycker i den finska versionen översätts med metoden *-AD+mot*, dvs. begreppen bibehålls eftersom måltextens läsare kan förstå dem utan

adaptation på grund av att samma fenomen finns i målkulturen. I motsats till den finska versionen översätts begreppen med olika metoder i den katalanska versionen. Det enda fallet där metoden *-AD+mot* används är för att översätta *blåbärssaft*, som inte förekommer i målkulturen men som är förståelig för måltextens läsare. Ytterligare finns det två fall där mat översätts med metoden *-AD lik*, som innebär att fenomenen inte anpassas men att läsaren förstår dem eftersom likadana målkulturella fenomen förekommer i målkulturen. Det är fråga om *sillburk* och *havrevälling*.

Ett exempel där metoden *AD olik* används är översättningen av *tekorv* till *salsitxa d'herbes* (sv. korv med örter). Fast termen *tekorv* innehåller ordet *korv* handlar det inte om en vanlig korv utan den liknar en leverkorv vad gäller dess form och användning.

Ordet *risgrynsgröt* i sin tur generaliseras i den katalanska översättningen med *plat d'arròs* (sv. risrätt). En förklaring till detta kan vara att en ordagrant översättning av fenomenet skulle orsaka att läsaren föreställer sig en typisk katalansk efterrätt. På grund av detta bestämde översättaren troligen sig för att generalisera fenomenet. I samband med den finländska matvaran *knäckebröd* bibehålls fenomenet, men läsaren förstår det annorlunda även om en förklaring förekommer i originaltexten. Brödet beskrivs alltså som *vanligt finskt knäckebröd* och översätts ordagrant till båda målspråk. Den katalanska läsaren föreställer sig emellertid troligen ett annorlunda bröd än vad knäckebröd egentligen är.

Vad beträffar termen *fisksoppa* översätts den till *sopa de peix* med metoden *-AD-mot*, dvs. begreppet bibehålls men läsaren förstår det annorlunda, även om termen *fisksoppa* är förståelig i sig. Fisksoppor finns således runt om i världen, men de liknar inte nödvändigtvis varandra. Därmed tänker den katalanska läsaren på en helt annorlunda fisksoppa när hen möter termen i romanen, i motsats till den finska läsaren, som föreställer sig den typiska finländska fisksoppan med morot, potatis, grädde och dill.

(15) Det blir ett jobb att få **[fisken] rökt!**

Aika puuha, ennen kuin **sen** saa **savustetuksi!** (-AD+mot)

Tindrè una bona feinada, quan l'hagi de **fumar!** (-AD-mot)

Översättningsexempel 15 visar ett annat begrepp som den katalanska läsaren möjligtvis förstår annorlunda, nämligen *rökt fisk*. Den enda typen av rökt fisk som en katalansk läsare antagligen känner till är kallrökt lax, men Muminpappan hänvisar troligen till varmrökt fisk när han säger att det ska bli jobb att få fisken rökt.

Avslutningsvis ska jag diskutera ett exempel om kaffe. Trots att kaffe är en vanlig dryck runt om i världen inkluderar jag kaffet som ett kulturellt fenomen på grund av Finlands kaffevanor. Drycken förekommer flera gånger i romanen, och exempel 16 nedan illustrerar att det alltid är ett bra tillfälle att dricka kaffe.

- (16) Vill du ha lite **kaffe**? [...] Bleka höststjärnor hade kommit fram på himlen.
Haluaisitko **kahvia**? [...] Kalpeat syystähdet olivat syttyneet taivaalle. (-AD+mot)
vols una mica de **café**? [...] Els estels de la tardor omplien el cel amb una claror feble. (-AD ny)

I detta exempel frågar Muminmamman Muminrollet om han vill ha kaffe mitt i natten. Anledningen till att dricka kaffe är att de seglar till fyrön, och det som kan förvåna den katalanska läsaren är att mamman bjuder på kaffe även om alla förutom pappan försöker få sömn.

4.2.3 Flora och fauna

Det här avsnittet behandlar sådana växter och djur som förekommer i det typiska finlandssvenska skärgårdslandskapet samt i villornas trädgårdar och som enligt Klingberg (1986:40) tillhör det kulturella sammanhanget. Enligt honom (ibid.) är det viktigt att översätta botaniska och zoologiska element så noggrant som möjligt för att hjälpa målkulturens läsare att förstå källkulturens omgivning. I tabell 3 presenteras de fjorton växter som förekommer i romanen, och i tabell 4 framläggs nio djur, nämligen olika fåglar och fiskar.

För att behandla terminologin i detta avsnitt använder jag mig av Wikipedia som en flerspråkig ordbok. Trots att Wikipedia inte betraktas som en trovärdig källa i akademiska sammanhang används denna databas brett inom översättningsverksamheter och den betraktas som ett nödvändigt verktyg (Ekman 2019). Erdmann m.fl. (2008:391) beskriver Wikipedia som en ovärderlig resurs för att hämta ordförråd i olika ämnen och olika språk, och de (ibid.)

anser att länkarna till Wikipedias artiklar i olika språk kan användas för att skapa flerspråkiga elektroniska ordböcker.

Tabell 3 Växter i originaltexten och översättningarna

sv	fi	ca
strandnejlikor	rantaneilikat (-AD+mot)	claus d'espècia (AD olik)
äppelträd	omenapuu (-AD+mot)	pomer (-AD-mot)
gran	kuusi (-AD+mot)	avet (-AD+mot)
björk	koivu (-AD+mot)	bedoll (-AD+mot)
ljung	kanervikko (-AD+mot)	bruc (AD gen)
aspar	haavikko (-AD+mot)	trèmols (-AD+mot)
alar	lepikko (-AD+mot)	verns (AD olik)
enris	kataja (-AD+mot)	ginebró (-AD+mot)
rönn	pihlaja (-AD+mot)	server /arbust (AD inb)
kråkriset	variksenvarpu (-AD+mot)	arbust (AD gen)
strandhavre	rantakaura (-AD+mot)	civada que creix a la vora de la platja (+-AD)
nypon	ruusunmarja (-AD+mot)	roser de ca (-AD+mot)
stymorsviolier	keto-orvokkeja (-AD+mot)	pensaments (-AD+mot)
astrar	asterit (-AD+mot)	àsters i altres flors (+-AD)

Utifrån tabell 3 kan det konstateras att den enda metoden som används för att översätta växter i den finska översättningen är *-AD+mot*, vilket innebär att fenomenet bibehålls och att läsaren förstår det eftersom växtligheten som kan kopplas till källkulturen är densamma som förekommer i målkulturen.

När det gäller den katalanska översättningen används också *-AD+mot* i de flesta fallen eftersom växterna i fråga förekommer också i målkulturen. Andra metoder som förekommer är exempelvis *-AD-mot* i översättningen av *äppelträd* till den motsvarande katalanska termen *pomer*. Äppelträd är emellertid vanliga i den katalanska kulturen, och läsaren kan således

förstå begreppet. Orsaken till att jag tolkar att metoden *-AD-mot* har använts istället för *-AD+mot* är att den katalanska läsaren inte kan betrakta ett äppelträd som en symbol för hösten i Finland. Äppelträdet är alltså en av de få fruktträd som växer och producerar ätbar frukt i Finland, och det är vanligt att människor planterar ett äppelträd i den egna villans trädgård eller i koloniträdgården, som är en gammal finländsk tradition. Med andra ord kan den katalanska läsaren inte fullt ut förstå varför Muminmamman drömmer om sitt äppelträd som står kvar i hennes trädgård i Mumindalen.

Det finns två exempel som illustrerar hur den katalanska översättaren undviker långa förklaringar av kulturella fenomen. Det första är hur *astrar* översätts till katalanska. Astrarna är en typ av blommor som inte är kända i den katalanska kulturen och som inte nödvändigtvis kan kännas igen som blommor av den katalanska läsaren. För att undvika en lång förklaring, vare sig i textstället eller i en fotnot, ändrar översättaren beskrivandet av landskapet och skriver att det finns astrar och *més flors* (sv. fler blommor). I originaltexten nämns alltså bara astrarna, men i den katalanska översättningen tilläggs övriga, ospecifika blommor, som funkar som en förklaring till termen *aster*. Det andra exemplet är översättningen av *rönn*. Fenomenet bibehålls således i textstället men två meningar senare introduceras ordet *arbust* (sv. buske), vilket fungerar som en kort förklaring.

De två fallen där metod *AD olik* och *AD gen* används, dvs. att översätta fenomenet med ett fenomen som tillhör ett annat område respektive att översätta dem med en generalisering, kan förklaras med att det är svårt att hitta lämpliga översättningar till växter och djur som inte förekommer i målspråkets kultur och som inte heller har ett motsvarande ord på målspråket (Klingberg 1986:41).

Tabell 4 Djur i originaltexten och översättningarna

sv	fi	ca
gädda	hauki (-AD+mot)	llúcera (AD mot)
abborre	ahven (-AD+mot)	perca (-AD+mot)
svalorna	pääskysel (-AD+mot)	orenetes (-AD+mot)
måsarna	lokit (-AD+mot)	gavines (-AD+mot)

tranor	kurki (-AD+mot)	grues (-AD+mot)
ejdrar	haahka (-AD+mot)	èiders (-AD ny)
spigg	rautakala (AD spec)	llucet (AD olik)
stormsvala	myrskypääsky (-AD+mot)	oreneta enorme (AD olik)
gök	käki (-AD+mot)	cucut (-AD+mot)

Av tabell 4 framgår att den mest använda metoden för att översätta djur i den finska översättningen är *-AD+mot*. Förklaringen är samma som den för hur växter översätts till finska: den finlandssvenska och den finska kulturen delar geografiska områden och följaktligen kopplas samma flora och fauna till båda. Fem av dessa fenomen översätts också med metoden *-AD+mot* till katalanska, nämligen *abborrar*, *svalor*, *måsar*, *gökar* och *tranor*. En förklaring till detta är att dessa djur förekommer också i några av Medelhavets områden.

Vad beträffar översättningen av den i Norden välkända fisken *gädda* används som sagt metoden *-AD+mot* i den finska översättningen och metoden *AD mot* i den katalanska översättningen. Metoden *AD mot* innebär således att fenomenet översätts med ett motsvarande målkulturellt fenomen, i detta fall med *llúcera*, en fisk som är lätt tillgänglig i Kataloniens kustområde.

Som jag kommenterade i den kvantitativa analysen av översättningen av kulturella fenomen, finns det endast ett fall där anpassningsmetoden används i den finska översättningen. Detta belägg gäller översättningen av *spigg* till *rautakaloja*, som är en typ av spiggfisk. Användningen av anpassningsmetoden i detta exempel orsakar emellertid inte någon förändring i romanens handling, vilket antagligen är orsaken varför spiggfisken också översätts till en annan fisk i den katalanska översättningen, nämligen *llucet*, dvs. en liten fisk som förekommer i Medelhavet.

4.2.4 Övriga kulturella fenomen

I det här avsnittet analyserar jag de översättningsexempel som inte passade in i de övriga kategorierna.

- (17) Nu visslade pappan **havsörnsvalsen**
Isä vihelsi nyt **Merikotkan valssia** (-AD+mot / -AD ny)
Ara xiulava el **vals de l'Àguila marina** (-AD-mot / -AD ny)

I exempel 17 nämns Havsörnsvalsen, en visa som skrevs av Evert Taube (1890–1976), som var en folkkär svensk konstnär (Nationalencyklopedin). Jag har valt att inkludera en hänvisning till Sveriges kultur eftersom den finlandssvenska kulturen är kopplad till den och båda kulturer påverkas av varandra (Svenska Finlands Folkting 2010:12). Såsom det står bredvid det finska utdraget bibehålls hänvisningen till musik, men det är svårt att avgöra om den finska läsaren kan förstå referensen eller om hen lär sig något nytt. Det beror på läsarens kulturella kunskap och historiska kontext. När *Pappan och havet* översattes till finska år 1965 är det möjligt att översättaren antog att måltextens mottagare skulle känna till Taubes Havsörnsvals, men man kan med viss säkerhet konstatera att dagens unga läsare inte är lika insatta i Taubes musik och att de följaktligen lär sig någonting nytt.

Beträffande den katalanska översättningen är det också svårt att avgöra vilken effekt metoden att inte anpassa har för läsaren. På grund av avståndet mellan den finlandssvenska och den katalanska kulturen är det möjligt att läsaren inte kopplar musikreferensen till Sverige. Den katalanska läsaren kan missuppfatta att valsen i frågan är finsk eller finlandssvensk om hen vet att *Pappan och havet* är en finlandssvensk roman, men det är också möjligt att hen inte ens kopplar valsen till Norden i allmänhet, i synnerhet om läsaren i fråga är ett barn som inte är medvetet om att hen läser en översatt roman, vilket enligt Joosen (2019:5) är normalt bland barn.

- (18) Din mamma kan inte hantera yxa, sa han. Men hon sågar bra. Jag får lov att göra vedbacken lite större så att vi kan hålla på samtidigt.
Äitisi ei osaa käsitellä kirvestä, hän sanoi. Mutta hän sahaa hyvin. Minun on kai laajennettava hiukan halkomäkeä, että mahdumme työskentelemään yhtä aikaa. (-AD+mot)

Exempel 18 illustrerar ett fall där ett helt stycke utelämnas i den katalanska översättningen. Det som jag betraktar som ett kulturellt fenomen i detta exempel är hur pappan ser på det att mamman arbetar med trä, som under Tove Janssons tid kunde anses vara ett jobb för män. Muminpappan kritiserar således hur Muminmamman hanterar yxa, och den katalanska

översättaren kunde troligen ha betraktat stycket som negativt för måltextens läsare, dvs. barn. Valet av översättningsmetod i det här exemplet stämmer överens med skoposteorin i det att översättaren eller förlaget tog hänsyn till översättningens mottagare, som för det mesta är barn, samt översättningens historiska kontext. Det kunde emellertid diskuteras att Tove Janssons mål med romanen *Pappan och havet* inte var att skildra en bild av det som hon tyckte vara den ideala familjen på 1960-talet, utan snarare var målet bland annat att kritisera, enligt min mening, den typiska ömtåliga maskuliniteten som Muminpappan framställer. På detta sätt blir utlämningen av stycket en tämligen bristfällig översättning.

- (19) på en av dem stod det “**minne från Västkusten**” med små röda bokstäver
yhdessä niistä luki pienin punaisin kirjaimin “**Muisto Länsirannikolta**” (-AD+mot)
en una deia “**Record de la Costa Oest**” amb unes lletres vermelles molt menudes (-AD-mot)

I exempel 19 hittar Muminmamman en snäcka där det står *minne från Västkusten*. Fenomenet översätts både till finska och till katalanska utan att anpassa det. Den finska läsaren förstår att det handlar om Finlands västkust, medan den katalanska läsaren inte nödvändigtvis vet att romanen utspelar sig i något av Finlands områden.

- (20) ända ut till **badhuset** där båten låg
uimahuoneelle saakka, missä vene keinui (-AD+mot)
fins a la **caseta de banys** i la barca estava preparada (AD mot)
- (21) egentligen kunde det vara roligare med en **stuga**
oikeastaan **tupa** voisi olla hauskeempi (-AD+mot)
millor una **caseta** (AD gen)

Exempel 20 och 21 illustrerar fenomen som tillhör det typiska finländska stuglivet, nämligen stugan och badhuset. Fenomenen behöver inte anpassas i den finska översättningen eftersom måltextens mottagare redan är bekant med dem. I den katalanska översättningen översätts *badhus* med ett motsvarande målkulturellt fenomen. Begreppet *stuga* generaliseras och översätts med *caseta*, dvs. litet hus. Båda fallen leder troligen till att den katalanska läsaren, i motsats till den finska, föreställer sig något som ser lite annorlunda ut än ett badhus och en stuga.

4.2.5 Sammanfattande aspekter

I avsnitt 4.2 har jag med hjälp av kvantitativa beräkningar, tabeller och exempel ur undersökningsmaterialet analyserat hur de 51 excerperade kulturella fenomenen översätts i den finska och den katalanska översättningen av *Pappan och havet*. Av den kvantitativa analysen framgår att anpassningsmetoden används bara en gång i den finska översättningen, medan den används 23 gånger i den katalanska översättningen. Av den kvalitativa analysen framgår att den mest använda anpassningsmetoden i den finska översättningen är *-AD+mot*, vilket kan förklaras av att det handlar om en intrakulturell översättning. Den kvalitativa analysen visar också att en blandning av anpassnings- och icke-anpassningsmetoder används i den katalanska översättningen.

4.3 Egennamn

I detta avsnitt analyserar jag hur egennamnen i *Pappan och havet* översätts till finska och katalanska. Tabellen nedan innehåller alla egennamn som förekommer i originaltexten och översättningarna. Jag analyserar först namnen som har semantisk betydelse och sedan dem som Tove Jansson själv skapat. Några namn har redan analyserats som kulturella fenomen i avsnitt 4.2.1 eftersom de hänvisar till karaktärer som förekommer i tidigare muminböcker. I detta avsnitt fokuseras således på att analysera översättningen av dessa namn ur en semantisk och fonetisk synvinkel.

Tabell 5 Egennamn i originaltexten och översättningarna

sv	fi	ca
Lilla My / My	pikku Myy / Myy	la petita My / la My
Mumintrollet	Muumipeikko	el petit trol Mumin
Muminpappan	Muumipappa	el pare Mumin
Muminmamman	Muumimamma	la mare Mumin
Mårran	Mörkö	Morra
Mumindalen	Muumilaakso	la Vall dels Mumin
Äventyret	Seikkailu	Aventura
filifjonkor	vilijonkia	filifionques

mymlor	mymmeleitä	mys
homsor	homssuja	homses
Det Bottenlösa	Pohjaton	El llac sense fons
Snusmumriken	Nuuskamuikkunen	El Follet del Barret
hattifnattar	hattivatit	els homes llençol
Gafsan	Kampusu	gafsa

Av tabell 5 framgår att romanens egennamn översätts i de flesta fall med likadana metoder i båda översättningarna. Sättet att översätta namnen beror således på om namnet i fråga har semantisk betydelse eller inte. Namnen *Äventyret*, dvs. Muminfamiljens båt, och *Det Bottenlösa* översätts ordagrant som *Seikkailu* och *Pohjaton* i den finska översättningen respektive *Aventura* och *El llac sense fons* i den katalanska översättningen. Trots att dessa två namn översätts med samma metod i båda översättningarna kan det konstateras att namnen i den katalanska översättningen ligger närmare källtexten än namnen i den finska översättningen. Förklaringen är att svenskan och katalanskan tillhör den indoeuropeiska språkfamiljen, vilket i detta fall innebär att *Äventyret* och *Aventura* ser likadana ut, och att artikeln *det* i *Det Bottenlösa* bibehålls i *El llac sense fons* med den katalanska artikeln *el*. Finskan är däremot inte ett indoeuropeiskt språk, vilket leder till att namn som översätts ordagrant skiljer sig tydligare från de svenskspråkiga namnen.

Alla namn som innehåller ordet *Mumin* består av en del som inte har semantisk betydelse och som Tove Jansson skapat, dvs. *Mumin*, och en annan del som har semantisk betydelse och som betecknar antingen en plats eller en karaktär, dvs. trollet, pappan, mamman och dalen. Alla dessa namn översätts med samma metod i den finska och den katalanska översättningen, dvs. *Mumin*-delen anpassas fonologiskt till målspråket, och den semantiskt bärande delen översätts ordagrant. I den finska översättningen läggs en u-bokstav till eftersom vokalen i *Mumin* är lång, och i finskan måste långa vokaler markeras i skrift med en dubbel-vokal. Långa vokaler förekommer inte i det katalanska språket och därmed bibehålls originalformen av namnet. Samma fenomen gäller översättningen av *Lilla My*, där den långa y-vokalen markeras i skrift med dubbel-vokal i den finska översättningen. Namnet bibehålls i sin

originalform i den katalanska översättningen, men den katalanska läsaren tänker på y-vokalen som en i-vokal.

Vad beträffar översättningen av *Mårran* kan det observeras att uttalet delvis bibehålls i den katalanska översättningen. Å-bokstaven byts ut med *o* så att den ska följa katalanska skrift- och uttalsnormer. Namnet översätts till finska med ordet *mörkö*, som betecknar en skrämmande varelse. Den finska översättningen av namnet ligger tillräckligt nära den svenska originalformen vad beträffar dess uttal, medan den beskriver också karaktärens egenskaper.

Vad beträffar översättningen av *Snusmumriken* kan det konstateras att den finska och den katalanska översättningen skiljer sig mycket från varandra. Den finska versionen *Nuuskamuikkunen* bibehåller både semantiska och fonetiska delar av originalformen. Det svenska ordet *snusmumrik*, som betyder gubbe, är en sammansättning av orden *snus* och *mumrik*. För det första översätts *snus* med det motsvarande finska ordet *nuuska*, som har en tillräckligt likadan fonetisk effekt som *snus*. För det andra anpassas ordet *mumriken* med *muikkunen*, som bokstavligt betyder *liten siklöja*, men vars funktion är att ha likadana fonetiska egenskaper som *mumriken*. I sin tur översätts *Snusmumriken* som *El Follet del Barret*. Eftersom karaktären bara nämns i förbigående i *Pappan och havet* översätts namnet med ett tämligen bristfälligt beskrivande namn. Namnet beskriver således karaktären som en tomte med en hatt. Denna översättning har i avsnitt 4.2.1 behandlats ur en kulturell synvinkel.

Namnet *hattifnattar* översätts också med en förklarande beskrivning i den katalanska översättningen. Såsom med *Snusmumriken* nämns hattifnattarna endast i förbigående för att hänvisa till tidigare muminböcker, vilket leder till att översättaren behandlar fenomenet som ett kulturellt element (se avsnitt 4.2.1). Namnet översätts till finska genom att anpassa det till målspråkets ljudstruktur.

Karaktärnamnen *flifjonkor*, *mymlor*, *homsor* och *Gafsan* översätts med samma metod i både den finska och den katalanska översättningen. Namnens viktigaste fonetiska drag bibehålls delvis genom att anpassa dragen till målspråkets ljudstruktur. Exempelvis byts den första bokstaven *f* mot *v* i den finska översättningen av *flifjonkor* medan den andra f-bokstaven

försvinner. En förklaring till detta kan vara att f-ljudet endast förekommer i lånord i det finska språket. Ljudet kan ersättas med finskans v-ljud, som ligger nära f-ljudet: båda konsonanter är labiodentala frikativor, men /v/ är tonande medan /f/ är tonlös (Riad 1997:13). F-bokstäverna bibehålls i den katalanska översättningen, men j-bokstaven ersätts med *i* så att uttalet av namnet ska stämma överens med svenskans uttal.

Sammantaget kan det konstateras att alla namn som förekommer i *Pappan och havet* översätts både till finska och till katalanska. Detta stämmer överens med vad Ingo (1990:241) anser om översättning av egennamn, dvs. att praktiska exempel visar hur översättandet avviker från teorin. Klingberg (1986:43) konstaterar bl.a. att den allmänna principen för översättning av egennamn är att de bibehålls såsom de står i källtexten. Det kan observeras att mitt material visar hur praktiken avviker från teorin men att det också finns en allmän strävan att bibehålla namnens ursprungliga form genom att endast anpassa dem till målspråkets ljudstruktur.

6 Sammanfattning och diskussion

Syftet med denna studie har varit att ta reda på hur idiom översätts i skönlitterära texter, mer specifikt mellan språkparen svenska och finska samt svenska och katalanska. Det material jag analyserat är Tove Janssons *Pappan och havet* samt dess översättning till finska och katalanska, ur vilka jag excerperat 646 översättningsbelägg på idiom, 51 belägg på kulturella fenomen samt 14 belägg på egennamn. Den huvudsakliga metoden är kvalitativ, men inkluderar även kvantitativa beräkningar.

Av undersökningen framgår att varken den katalanska eller den finska översättningen är ekvivalenta med den svenska versionen och att båda verk uppfyller sin funktion, dvs. sitt skopos, när det gäller att bibehålla eller anpassa Tove Janssons språk och stil samt berättelsens budskap (Ingo 2007:11, Vehmas-Lehto 2008:44).

Det finns emellertid några skillnader mellan den finska och den katalanska översättningen som kan förklaras med deras olika bakgrunder. *Pappan och havet* översattes till finska år 1965, dvs. samma år som originalverket kom ut, medan verket översattes till katalanska mycket senare, år 2011. Detta placerar båda översättningarna i skilda miljöer vad beträffar översättarnas geografiska och historiska bakgrund, vilket möjligtvis kan påverka vilken funktion som de båda översättningarna är avsedda att uppfylla. Med andra ord, den katalanska och den finska översättningen har förmodligen olika skopos. Den finska översättningen var troligen avsedd att vara en så ekvivalent version som möjligt av originaltexten, även om den som konstaterats naturligtvis inte är en fullständig ekvivalent. Den finska översättningen reviderades år 2010, möjligtvis för att anpassa översättningen till nutidens kontextuella förutsättningar vad gäller översättning av skönlitteratur. Å andra sidan översattes *Pappan och havet* till katalanskan år 2011. Denna översättnings skopos kan anses vara, enligt verkets kulturella, geografiska och tidsbundna kontext, att skapa ett skönlitterärt verk för barn skrivet på ett idiomatiskt målspråk, vilket bland annat kunde innebära att använda fler idiomatiska uttryck än källtexten på grund av katalanskans eventuella högre användning av idiom jämfört med svenskan och finskan. En annan förklaring till den katalanska översättningens höga användning av idiomatiska uttryck kan vara att översättningens skopos varit att skapa ett lärorikt skönlitterärt verk för barn så att de skulle

lära sig katalanska idiomatiska uttryck. Denna höga användning av idiom i katalanskan är mycket vanlig hos katalanska litterära texter samt TV-program som är avsedda för barn i den katalanskspråkiga TV-kanalen, vars funktion är att lära barn katalanska och att normalisera bruket av språket hos vuxna (Gifreu 2011:194; Comas 2010:54). Denna höga användning av idiom i katalanska översättningar har även noterats tidigare. Exempelvis fick Comas (2010:54) likadana resultat när hon undersökte översättningen av idiom från tyska till katalanska.

Analysen av enskilda översättningsbelägg pekar därtill på att förutom översättningens skopos påverkas valet av översättningsmetod också av förhållandet mellan käll- och målspråket samt käll- och målkulturen. Därmed blir det möjligt att diskutera översättningens skopos när man analyserar översättningen i sin helhet, men inte alltid när man analyserar enskilda översättningsexempel. Detta syns exempelvis genom att analysera översättningen av idiom och kulturella fenomen utifrån kvantitativa beräkningar, som ger antydningar om översättningens eventuella skopos, och därefter analysera individuella belägg, som belyser förhållandet mellan käll- och målspråket samt kulturen de tillhör. Analysen tyder i allmänhet på att det förekommer mindre adaptation i intrakulturell översättning än i interkulturell översättning, även om käll- och målspråket i intrakulturell översättning tillhör avlägsna språkfamiljer. Resultaten från denna analys är i linje med vad Tallberg-Nygård (2017) och Segler-Heikkilä (2009) kommit fram till.

Vad beträffar valet av en kvalitativ metod kan det konstateras att den gav möjligheten att hitta viktig information ur materialet som en kvantitativ metod inte kunde erbjuda. Trots detta är det viktigt att lägga märke till att kvalitativa metoder inte kommer utan några nackdelar. En av dessa svagheter är att tolkningen av undersökningens material och resultat är subjektiv. Därtill är översättning i sig också en subjektiv process vars resultat beror å ena sidan på översättarens egen tolkning av källtexten och å andra sidan på översättningens skopos, som kan vara olik vid varje översättningstillfälle. På grund av denna dubbla grad av subjektivitet anser jag det vara viktigt att beakta att undersökningens resultat kunde vara olika om måltexterna hade översatts av andra översättare, eller om någon annan än jag hade tolkat översättningarna. En annan aspekt att beakta är att begreppen idiom och kultur, som diskuterats i teoridelen, har olika definitioner av vilka jag använder dem som lämpar sig bäst

för min undersökning. Trots att jag använder mig av genomtänkta och relativt etablerade definitioner bygger analysen på mina egna uppfattningar om vad som är idiom eller kulturella fenomen i materialet. Ytterligare är det inte ens möjligt att identifiera alla idiom och kulturella fenomen som stämmer med de valda definitionerna. Detta innebär, i kombination med en huvudsakligen kvalitativ metod, att det inte är relevant att dra alltför allmängiltiga slutsatser av resultaten. Det kan emellertid påpekas att analysen har gjorts noggrant och att resultaten tyder på att översättningen påverkas av skopos, förhållandet mellan käll- och målspråket och förhållandet mellan käll- och målkulturen.

I fortsättningen skulle det vara intressant att analysera flera skönlitterära verk och analysera samt jämföra hur idiom översätts från svenska till en rad olika språk. Bristen på litteratur om idiomatiska uttryck är ett skäl att uppmuntra forskare inom nordistiken att ägna sig åt fördjupad forskning om idiom. Det skulle också vara intressant att utnyttja dagens teknologi och skapa en bred korpus som kunde innehålla svenska idiomatiska uttryck. Sinikka Niemi har redan skapat en idiomkorpus med ca 2500 idiom (Lönnroth 2004:63). Även om Niemis korpus är ett välkommet bidrag anser jag det trots allt vara för litet för att kunna använda det som en auktoritativ källa. Numera är nästan alla skönlitterära verk tillgängliga som e-böcker, och detta kunde användas tillsammans med en bred och grundlig korpus för att hitta idiom i skönlitterära texter på ett automatiskt sätt genom att utveckla ett program för detta. Ett sådant program skulle möjliggöra att undersökning om översättning av idiom kunde å ena sidan utföras snabbare och å andra sidan innehålla hundratals skönlitterära verk som underlag för en större kvantitativ analys. Följaktligen skulle detta tillåta generaliseringar vad beträffar översättning av idiom mellan olika språkpar, som samtidigt skulle leda till en bättre och bredare förståelse av olika översättningsstrategier och översättningsdisciplinen i allmänhet. Förhoppningsvis blir några nordister och andra språkvetare samt datavetare och programmerare intresserade av ämnet så att de kan fortsätta på den här forskningslinjen. Jag lämnar över budkavlen till dem.

Källförteckning

Primärlitteratur

Jansson, Tove 1965. *Pappan och havet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Jansson, Tove 1965. *Muumipappa ja meri*. Helsingfors: WSOY.

Jansson, Tove 2011. *El pare mumin i el mar*. Barcelona: La Galera.

Sekundärlitteratur

Ahola, Sui 1997. Jansson, Tove (1965–2001). *Kansallisbiografia-nätpublikation*. Studia Biographica 4. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/1395> (hämtat den 7 mars 2021).

Arregui Barragán, Natalia & Louis Jolicoeur 2013. *Un funámbulo entre metáforas. Mantener el equilibrio en traducción literaria*. Granada: Editorial universidad de Granada.

Bagerius, Henric 2011. Historiken om skönlitteraturen. I: Henric Bagerius & Ulrika Lagerlöf Nilsson (red.), *Moderna historier: skönlitteratur i det moderna samhällets framväxt*. Lund: Nordic Academic Press, 17–32.

Benet i Morell, Josep 1973. *Catalunya sota el règim franquista: informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim del general Franco*. Vol. I. Paris: Edicions Catalanes de Paris.

Benet i Morell, Josep 1995. *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Comas Codina, Núria 2010. *Anàlisi quantitativa de frases fetes, antropònims i renecs de quatre llibres de la col·lecció Hexe Lilli de Knister i la seva traducció al català*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.

<https://repositori.upf.edu/bitstream/handle/10230/7658/TREBALL%20NURIA%20COMAS.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (hämtat den 2 mars 2021).

Eco, Umberto 2001. *Experiences in translation*. Toronto: Torontos universitet.

Ehrnebo, Paula 2010. Sverigefinsk språkvård kontra svensk och finlandssvensk språkvård. *Sprog i Norden* 41:1, s. 93–102.

Ekman, Satu 2019. *Översättning mellan finska och katalanska* [föreläsning]. Helsingfors universitet, 21 februari 2019.

Engman, Max 2016. *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Erdmann, Maike, Kotaro Nakayama, Takahiro Hara & Shojiro Nishio 2008. An approach for extracting bilingual terminology from Wikipedia. I: Haritsa, Jayant R., Kotagiri Ramamohanarao & Vikram Pudi (red.), *Database Systems for Advanced Applications*. Heidelberg: Springer, s. 380–392.

Gifreu, Josep 2011. Language policies in the public media and the promotion of Catalan in the private media, arts and information technologies. I: Strubell, Miquel & Emili Boix-Fuster (red.), *Democratic policies for language revitalisation: the case of Catalan*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 182–200.

Gossas, Carina, Marcus Axelsson, Ulf Norberg & Sara Van Meerbergen 2015. En katts resa: Pettson och Findus på norska, tyska, nederländska, franska och spanska. I: Alfvén, Valérie, Hugues Engel & Charlotte Lindgren (red.), *Översättning för en ny generation. Nordisk barn- och ungdomslitteratur på export*. Falun: Högskolan Dalarna, s. 61–71.

Hartama-Heinonen, Ritva 2014. Inomkulturell översättning – problemfri verksamhet? I: Lindström, Lindström, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm (red.), *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid trettio tredje sammankomsten för svenskans beskrivning, Helsingfors den 15–17 maj 2013*. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen. Helsingfors universitet, s. 119–128.

Hartama-Heinonen, Ritva 2018. Kunskapsluckor och intra- och interkulturella ingrepp i original och översättning. I: Hanna Lehti-Eklund, Beatrice Silén, Anne Huhtala, Jenny Stenberg-Sirén & Väinö Syrjälä (red.), *Svenskan i Finland 17*. Helsingfors: Helsingfors universitet, s. 18–31.

Ingo, Rune 1990. *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käännöstieteeseen*. Helsingfors: Werner Söderström.

Ingo, Rune 2007. *Konsten att översätta: översättandets praktik och didaktik*. Lund: Studentlitteratur.

Jansson, Tove 1968. *Muminpappans memoarer*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Jones, W. Glyn 1984. *Vägen från Mumindalen: en bok om Tove Janssons författarskap*. Helsingfors: Schildts.

Joosen, Vanessa 2019. Children's literature in translation: towards a participatory approach. *Humanities* 8 1:48. Antwerpen: Antwerpen universitet.

Karjalainen, Tuula 2013. *Tove Jansson: tee työtä ja rakasta*. Helsingfors: Tammi.

Klingberg, Göte 1986. *Children's fiction in the hands of the translators*. Lund: Gleerup.

Korhonen, Jarmo 2018. *Fraseologia. Kiinteiden sanayhtymien tutkimus*. Helsinki: Finn Lectura.

Landers, Clifford E. 2001. *Literary translation: a practical guide*. Clevedon: Multilingual Matters.

Leppihalme, Ritva 2001. Translation strategies for realia. I: Kukkonen, Pirjo & Ritva Hartama-Heinonen (red.), *Mission, vision, strategies and values: a celebration of translation training and translation studies in Kouvola*. Helsingfors: Helsingfors universitet, s. 139–148.

Ljung, Magnus 1983. Fuck you, shithead! Om översättningen av amerikanska svordomar till svenska. I: Gunnel Engwall & Regina af Geijerstam (red.), *Från språk till språk. Sjutton uppsatser om litterär översättning*. Lund: Studentlitteratur.

Lönnroth, Harry 2004. *Nordistikens historia i Finland*. Tammerfors: Tammerfors universitet.

Meinander, Henrik 2016. *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Nationalencyklopedin, Evert Taube.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/evert-taube> (hämtat den 11 mars 2021).

Nationalencyklopedin, Sapir-Whorf-hypotesen.

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sapir-whorf-hypotesen> (hämtat 4 februari 2021).

Nord, Christiane 1997. *Translating as a purposeful activity. Functionalist approaches explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Pietikäinen, Sari 2000. *Discourses of differentiation: ethnic representations in newspaper texts*. Jyväskylä: Jyväskylä universitet.

Reiss, Katharina & Hans J. Vermeer 2013. *Towards a general theory of translational action: skopos theory explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Riad, Tomas 1997. *Svenskt fonologikompendium*. Stockholm: Stockholms universitet.

https://www.su.se/polopoly_fs/1.29954.1320939955!/Svenskt_Fonologikompendium.pdf (hämtat den 9 april 2021)

Rūķe-Draviņa, Velta 1983. Översättning av ortnamn och personnamn i litterära texter. I: Gunnel Engwall & Regina af Geijerstam (red.), *Från språk till språk. Sjutton uppsatser om litterär översättning*. Lund: Studentlitteratur.

Saint-Pierre, Diane & Alexandre Couture Gagnon 2017. Cultura, llengua i diversitat cultural de nacions minoritàries: els casos del Quebec i de Catalunya, territoris... compartits? I: *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 131:1, s. 31–49.

Segler-Heikkilä, Lena 2005. Tove Janssons Sommarboken och dess översättningar till finska och tyska – en jämförelse. I: Irma Sorvali (red.), *XIII Kääntämisen tutkimuksen päivät 9.12.2004*. Uleåborg: Uleåborgs universitet.

Segler-Heikkilä, Lena 2009. *Den skönlitterära översättningens anpassning till en ny kultur: Kulturspecifika drag i finlandssvensk prosa och deras översättning till tyska*. Doktorsavhandling i nordisk filologi. Uleåborg: Uleåborgs universitet.

Skog-Södersved, Mariann & Anita Malmqvist 2007. Vad är ett idiom?: om definitioner, terminologi och typologi. I: Niemelä, Nina & Esa Lehtinen (red.) *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet: VAKKI-symposium XXVII, Vasa 9–10.2.2007*. Vasa: Vasa universitet, s. 317–327.

Sköldberg, Emma 2004. *Korten på bordet: innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Sorvali, Irma & Ebba Lindberg 1987. *Översättningsanalys*. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Svenska Finlands Folkting 2010. *Svenskt i Finland*. Helsingfors: Erikoispaino.
https://www.folktinget.fi/Site/Data/1597/Files/SVENSK_i_FINLAND.pdf (hämtat den 11 mars 2021).

Tallberg-Nygård, Manuela 2017. *Semiosfärerna över Helsingfors: Kjell Westös romankvartett i intrakulturell och interkulturell översättning*. Doktorsavhandling i svensk översättning. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Trisnawati, Ika Kana 2014. Skopos theory: a practical approach in the translation process. *Englisia* 1:2, s. 245–255.

Vehmas-Lehto, Inkeri 2008. In search for vigour and relevance. I: Garant, Mikel, Irmeli Helin & Hilikka Yli-Jokipii (red.), *Kieli ja globalisaatio – Language and globalization. AFinLAN vuosikirja 2008*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n. 66, s. 35–70.

Yamazaki, Akiko 2002. Why change names? On the translation of children's books. *Children's literature in education* 33:1, s. 53–62.